

El col·leccionisme d'antiguitats com a mitjà de promoció social: el cas de Josep de Maranges i Marimon. Anàlisi del *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias*¹

L'antiquarisme clàssic fou una eina de promoció social durant la Il·lustració. Un món associat també als estudis d'història antiga. Aquest article dona mostra d'això a partir de Josep de Maranges i Marimon i el seu *Compendio*. L'obra aporta noves dades sobre la seva biografia i analitza les motivacions que el dugueren a escriure-la. La primera redacció del *Compendio* es relaciona amb una oferta al Príncep d'Astúries d'una col·lecció d'antiguitats recollida per Maranges. Això no fou una estratègia aïllada. La família Maranges anteriorment ja havia utilitzat aquest recurs per obrir-se nous cercles socials.

Paraules clau: Empúries (l'Escala, Girona), historiografia, arqueologia, segle XVIII.

A collection of classical antiques was a tool that could be used for social promotion during the Enlightenment when there was a lot of interest in the studies of the ancient times. This article shows as an example of such conduct Josep de Maranges i Marimon and his *Compendio*. The paper reveals some new pieces of information on his biography and conducts analysis of the reasons that drove him to write it. *Compendio's* first draft is related to the offer of antiques found by the Maranges in Empuries to the crown prince Charles. Doing so was not an isolated strategy. The Maranges previously used it as a tool to open new social circles to them.

Key words: Empúries (l'Escala, Girona), historiography, archaeology, Eighteenth Century.

El 1766, gairebé dues dècades abans que Josep de Maranges i Marimon (l'Escala 1730-Sant Joan de Palamós 1804) acabés el primer redactat del *Compen-*

dio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias, el marquès de Girardin edificà al jardí d'Ermenonville el Temple de la Saviesa. Aquest era una reproducció exacta de la ruïna arqueològica del Temple de Vesta a Tívoli. Les sis columnes dempeus eren dedicades als sis pilars de la saviesa moderna: Newton, Descartes, Voltaire, Penn, Montesquieu i Rousseau. La resta de pilars i d'elements arquitectònics de l'edifici eren dispersos al voltant

1. Els autors volen donar testimoniatge de gratitud per diferents motius a Santiago de Llobet i Massachs, Rafael Bruguera Batalla, Mireia Campabadal i Bertran, Mònica Camps i Garrido i Pere Trijueque i Fonalleras.

com a símbol que el saber és quelcom que s'ha de completar per les properes generacions (Rodríguez 1989: 6-8). Com Ermenonville, però en aquest cas sobre una veritable ruïna de l'Antiguitat, aquest article s'endinsa en la construcció del coneixement relatiu a l'antiga ciutat grecoromana d'Empúries al segle XVIII. No és descobrir un tema nou fer esment a la petjada de la cultura clàssica durant la Il·lustració, però sí que volem apostar en aquest treball per un enfocament diferent, que se centri sobre les possibilitats de promoció que aquest corrent cultural proporcionà a aquells que saberen aprofitar-lo com a palanca de promoció social.

El 1803, tal com ja ha significat Maier (2003: 447), es promulgà la primera norma protectora del patrimoni històric i arqueològic espanyol. Fou aquell mateix any quan es publicà el *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias*. Aquesta coincidència temporal és possible que sigui una simple casualitat, però no deixa de ser sorprenent. Ara bé, allò que sí és evident és que la publicació d'aquest treball responia a l'intent d'aprofitar un context històric favorable per dotar d'un major prestigi el seu autor i, de retop, la seva família, en el seu lent procés d'ennobliment. En concret, que en la portada del llibre l'autor es presentés com un membre de la classe nobiliària que havia dedicat la seva vida al conreu de les armes i les lletres, era tota una clara definició de pretensions. Aquest article, doncs, presenta una anàlisi sobre els motius que dugueren primerament a la seva redacció i posterior publicació; i alhora pretén concretar la seva importància i valor real com a treball històric.

Malgrat que el nostre protagonista és un personatge àmpliament citat en la major part de treballs que fan esment a la descoberta arqueològica d'Empúries, el coneixement que en teníem fins ara era molt escàs. La principal causa d'això és que els historiadors utilitzem habitualment la citació d'obres d'altres autors per justificar, aclarir o ampliar les nostres afirmacions. Certament, aquesta forma d'actuar no és un tret negatiu, ans al contrari, l'hermenèutica és una necessitat perquè la ciència històrica avanci ràpidament. Quin sentit tindria tornar a investigar tot allò que ja han fet d'altres historiadors? Només suposaria una pèrdua de temps i un malbaratament de recursos. Tanmateix, aquesta tècnica ha de ser utilitzada amb compte i, a més, cal sotmetre les afirmacions dels nostres predecessors a una crítica històrica saludable. Això es fa encara més necessari per a aquells períodes històrics dels quals es conserva una nombrosa documentació original, la qual pot no haver estat consultada anteriorment o, en el cas de ser-ho, haver estat erròniament interpretada. En definitiva, l'ús abusiu i sense crítica de les obres d'historiadors precedents pot comportar la perpetuació d'errors, que són repetits de forma reiterativa en les obres posteriors. La biografia de Josep Maranges i Marimon és un clar exemple d'això, com veurem tot seguit.

Si hom consulta dos recents diccionaris, un històric (Díaz-Andreu *et al.* 2009: 414) i l'altre biogràfic (Padrosa 2009: 484), que en teoria resumeixen el conjunt de dades que fins ara teníem de Josep Maranges i Marimon, la imatge que hom n'extreu no acaba de respondre a

la realitat històrica. La causa és que ambdós treballs es limiten a repetir un seguit de llocs comuns que enterboleixen la història del personatge. Certament, no s'ha de culpar d'això ambdues autores, que han fet un magnífic estat de la qüestió de les fonts existents, sinó l'escassa i irregular bibliografia que els serví de base en la redacció dels esmentats treballs. De facto, ambdós coincideixen a ser hereus de la introducció feta per Eduard Ripoll (1968: VII-XXI) a la reedició del *Compendio*, que ja fou una recopilació de dades sense cap mena d'esperit crític i on, a més, l'autor caigué en algunes confusions. Segons això Josep de Maranges i Marimon, en primer lloc, havia estat un important erudit i col·leccionista d'antiguitats. En segon lloc, fou l'avantpassat del conegut hisendat, polític i també col·leccionista d'antiguitats Francesc Maranges i Juli (l'Escala 1803-íd. 1878) i besavi del conegut jurista i polític Josep Maria Maranges de Diago (l'Escala 1837-Madrid 1872) (Rahola 1923: 147; Buscató, Pons 2005: 47). I, finalment, formaria part de la petita noblesa empordanesa i hauria dedicat bona part de la seva vida a la carrera militar. No obstant això, el nostre personatge ni fou un gran erudit il·lustrat, ni avantpassat de Francesc i Josep Maria de Maranges, ni un noble dedicat al servei de les armes. En canvi sí que fou, i curiosament no s'esmenta en cap dels treballs anteriors, un individu amb una enorme empena, una gran intel·ligència i unes immillorables capacitats per nedar en les remogudes aigües del final de l'antic règim, virtuts que li permeteren assolir un important ascens social per a ell i la seva família.

Els Maranges, una complicada genealogia

Tradicionalment, s'ha considerat Josep Maranges i Marimon l'avantpassat de la branca d'aquesta família que restà a la població de l'Escala, on al llarg del segle XIX esdevingueren el nucli familiar més important i prestigiós, tant econòmicament com socialment. Serveixi com a exemple d'això un fet anecdòtic però esclaridor. Si hom visita en l'actualitat l'anomenat Cementiri Marí de l'Escala sorprèn que la seva capella, a la pràctica, sigui el mausoleu d'aquesta unitat familiar; on els seus descendents, els Oliveras Maranges, hi són sebollits. I, per si amb això no n'hi hagués prou, a l'interior s'hi troben encastades dues plaques honorífiques de marbre que fan esment a tres membres de la família Maranges, una precisament a Francesc Maranges i Juli. És a dir, aquest fet marca d'una forma diàfana, en un àmbit teòricament igualitari com és un cementiri cristià, l'abisme social que s'obria entre ells i la resta de veïns de la població. A més, en l'actualitat tota la informació divulgadora que hom localitza sobre el tema, sigui a internet o en fullets informatius, cau en aquest error. Serveixi d'exemple que, fins i tot, el cartell informatiu instal·lat per l'Ajuntament de l'Escala davant l'anomenada casa Maranges, tot sigui dit l'edifici civil més emblemàtic de la població, referma aquesta filiació.

Malgrat aquesta tradició, el nostre Maranges no pertanyia al llinatge de Can Maranges de l'Escala, sinó a una branca familiar col·lateral que, tot i mantenir el

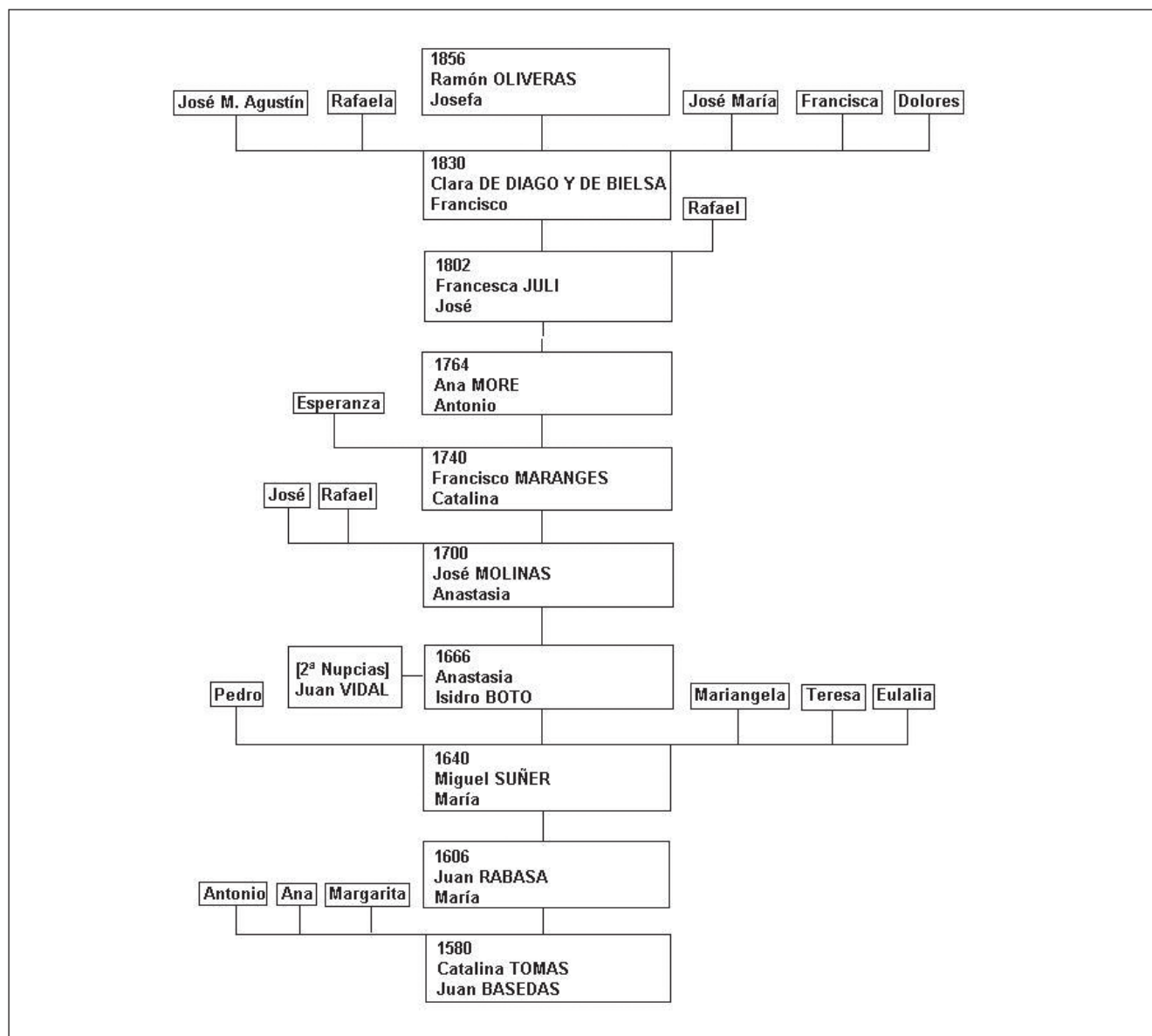

Figura 1. Còpia de l'arbre genealògic existent a l'entrada de Can Maranges de l'Escala, on es pot observar com el nostre protagonista, Josep de Maranges i Marimon, no apareix enlloc. En canvi, ocupant el lloc que en teoria li correspondria trobem un Antoni Maranges, que fou el cicerone del baró de Maldà en la visita que realitzà a l'Escala l'any 1780. Sí que apareixen Francesc Maranges i Juli i Josep Maria Maranges de Diago (AFM).

contacte amb la població, traslladà la seva residència i la major part de les seves activitats, bàsicament agrícoles i comercials, a poblacions properes del Baix Empordà com Torroella, la Bisbal, Palafrugell o Palamós. La causa d'aquest error té una triple motivació. En primer lloc, la tradició onomàstica de la família, en què el nom de Josep es repetí de forma reiterada al llarg de les generacions en ambdues branques, com es pot observar en els corresponents quadres genealògics que incloem en aquest treball. En segon lloc, els protocols notariais palesen que el nostre protagonista, malgrat que traslladà les seves activitats al Baix Empordà, mantingué casa i propietats a l'Escala. Per exemple, en una data tan tardana com el 2 de desembre de 1798, tenim constància que vengué per 400 lliures una peça de terra erma propera al molí o torre del vent, en el territori anomenat avui dia Pedró i abans Puig de les Forques, al mestre de ca-

ses Manuel Tauler. I, poc després, el 26 de desembre una casa de la seva propietat, que es trobava a prop de l'església parroquial de Sant Pere (AHG Torroella: 370). A més a més, aquesta relació no s'extingí amb ell, ja que a les primeres dècades del segle XIX el seu fill, Josep-Lluís Maranges, encara exercia el dret de presentació sobre el benefici fundat l'any 1766 pel seu avi, i pare del nostre personatge, a la capella del Roser de l'església parroquial de l'Escala (ADG Beneficis: D-477/93; D-478/145; 479/259). Finalment, el darrer motiu de la confusió fou —i a aquest tema hi farem especial referència en els propers epígrafs— que al llarg dels segles XVIII i XIX descendents de la branca familiar de Can Maranges de l'Escala també utilitzaren el col·leccionisme d'antiguitats com a mitjà de promoció social. En concret, aquesta confusió s'originà a mitjan segle XIX, quan l'historiador i polític romàntic Víctor Balaguer (1852: 52; 1885: 83)

afirmà que Josep de Maranges i Marimon era el pare de Francesc Maranges i Juli. A partir de llavors les confusions han estat contínues i sovintejades. Fins i tot, un dels autors d'aquest article va poder comprovar en visitar la casa pairal de Can Maranges de l'Escala que els actuals descendents de la família, que ja han perdut el cognom però mantenen viu el record de la nissaga, desconeixien aquest fet. I això malgrat que en una de les parets de l'entrada hi havia un gran arbre genealògic on enlloc no hi constava el nom del nostre protagonista.

En concret, l'origen de la branca familiar que ens interessa es troba en el casament de l'avi del nostre protagonista, Josep, fill del negociant de l'Escala Domènec Maranges, i Maria, filla de Josep Sastre, botiguer de la mateixa població, el 27 de març de 1697 (ADG l'Escala: M1/12). Aquest matrimoni fou especialment prolífic, tenim constància que tingué dotze fills que arribaren a l'edat adulta. D'ells ens interessen en concret tres: Esteve, Jaume i Josep Maranges i Sastre, anomenat "menor" a la documentació. El primer, Esteve, mercès al seu casament amb la pubilla Rosa Pi i Vergonyós, adquirí un important patrimoni a Vila-romà que li permeté esdevenir un actiu membre del patriciat urbà de Palafrugell (Buscató, De la Fuente 2009: 11). El segon, Jaume, ingressà el 29 de novembre de l'any 1732 a la comunitat servita de Santa Maria de Gràcia erigida sobre una part de les ruïnes d'Empúries, on en professar prengué el nom de Josep i n'esdevingué el prior durant els anys 1763 a 1768. Aquest fet ens serveix per constatar la importància econòmica que tenia la família ja en aquestes dates, atès que el seu ingrés fou acompanyat d'un llegat piados de 400 lliures (ADG Servites: P). El tercer, Josep, a més de dedicar-se al comerç i fer de petit terratinent, ocupà diversos càrrecs administratius i polítics. En concret, fou administrador de la Reial Duana entre 1720 i 1734 i, posteriorment, regidor degà de la vila de l'Escala de 1740 a 1747. Sembla que l'exercici d'aquestes activitats ja li venia per tradició familiar, perquè el seu pare ja havia estat cònsol en cap l'any 1702, batlle de 1704 a 1707, prohom del consell municipal de 1707 a 1715 i regidor degà l'any 1720 (AFL Méritos y Servicios). De tot això hem de concloure que la família es postulà durant la guerra de Successió a favor de Felip de Borbó. És lògic si hom té present que la propera plaça forta de Roses i la seva zona d'immediata influència es mantingueren fidels a aquest sobirà (De la Fuente 1998: 362-364). Ara bé, sembla que aquesta preeminència social també havia comportat enveges i enemics. Per exemple, tenim notícia que un dels seus parents de la branca de l'Escala fou assassinat el 24 d'octubre de 1753 d'una forma especialment violenta, amb vint-i-set estocades, mentre es trobava de cacera als afores de la vila (Albert 1961: 10-11). A més, Josep Maranges i Sastre reforçà el seu creixent pes social amb el casament amb Maria Marimon, originària de Verges, filla de Miquel de Marimon i de Corçà, que l'any 1737 havia obtingut l'ennobliment de la seva família. Cal retenir aquesta dada perquè posteriorment serà un dels elements que intentarà utilitzar Josep de Maranges i Marimon per obtenir el seu propi ennobliment. I això malgrat que l'esmentada patent

detallava explícitament que la condició de noblesa era per "a toda vuestra descendencia por linea de varón" (AFL Sello 1º 1753/Marimon). En definitiva, tots tres germans havien assolit una envejable posició que serví de base als seus descendents per poder continuar l'ascens social de la família.

Pel que fa a Josep de Maranges i Marimon, el primer que cal dir és que va néixer el març de 1730 i no l'any 1735, com Ripoll (1968: XI) ha indicat, tal com denota clarament la seva inscripció de baptisme que reproduïm a continuació pel seu interès: "Diumenge ab dinou de mars del any mil seis cens y trenta en las fons babtismals de la iglesia Parrochial de Sn Pere de la Escala de Empurias fouch betejat per mi lo R[ever]en. Joan Olives pre[vere] y sacrista de dita Iglesia Joseph Pere y Miquel Maranges fill legitim y natural de Joseph Maranges manor negociant de la Escala y Maria muller sua foren padrins lo S[enyo]r Miquel Marimon negocian de Verges y Maria Maranges muller de Josep Maranges negocian de la Escala" (ADG l'Escala: B1/194v).

Malauradament, no coneixem res de la seva joventut i no el tornem a localitzar documentalment fins que inicià la seva activitat professional com a oficial de ploma de la notaria Pouplana de Torroella de Montgrí (AHG Torroella: 655/129). Aquesta relació, a més, ràpidament es reforçà, ja que el seu cosí germà Josep Maranges i Pi, fill del seu oncle Esteve, es mullerà amb Antònia Pouplana i Sala, filla del notari de Palafrugell Francesc Pouplana i Brugarol —parent dels Pouplana de Torroella— el 18 de gener de 1763 (Buscató, De la Fuente 2009: 21). De fet, els contactes amb aquesta família de notaris seran continuats, atès que el 1798 Josep de Maranges i Marimon proposà Miquel Pouplana, prevere de Vila-romà, per al benefici de Sant Esteve de Segueró, a Beuda (ADG Beneficis: D-453/25), que havia passat a formar part del seu patrimoni mercès al casament amb Margarida Riera i Gispert. Amb posterioritat, Maranges i Marimon establí la seva residència principal a la propera vila de Torroella de Montgrí, com queda demostrat per múltiples protocols de la notaria Pouplana d'aquesta població, on apareix esmentat de forma reiterada com a veí de la vila. Tot i així, en d'altra documentació apareix com a resident a l'Escala, on entre 1768 i 1788 arribà a exercir fins a quatre biennis (1768-1770, 1778-1780, 1784-1786 i 1786-1788) el càrrec de batlle comtal, per designació del seu senyor el duc de Medinacelli (AFL Títols de batllia). La seva gestió en el càrrec es destacà per la realització de diverses obres públiques, com la construcció i ampliació dels camins d'accés al municipi, l'adequació de la plaça de la vila, l'arranjament del port mitjançant la construcció d'onze pilars de pedra per ajudar a treure les barques a terra i, finalment, pels treballs duts a terme seguint les ordres del comandant general de Catalunya, Francisco González de Bassecourt (Iruña 1726-Madrid 1793), per defensar la població davant possibles atacs corsaris. Alhora, ja dins d'un àmbit més personal, també inicià el desembarcament al cap i casal a través del seu ingrés a la Reial Companyia de Comerç de Barcelona mitjançant la compra de vuit accions que, a més de donar-li permís per co-

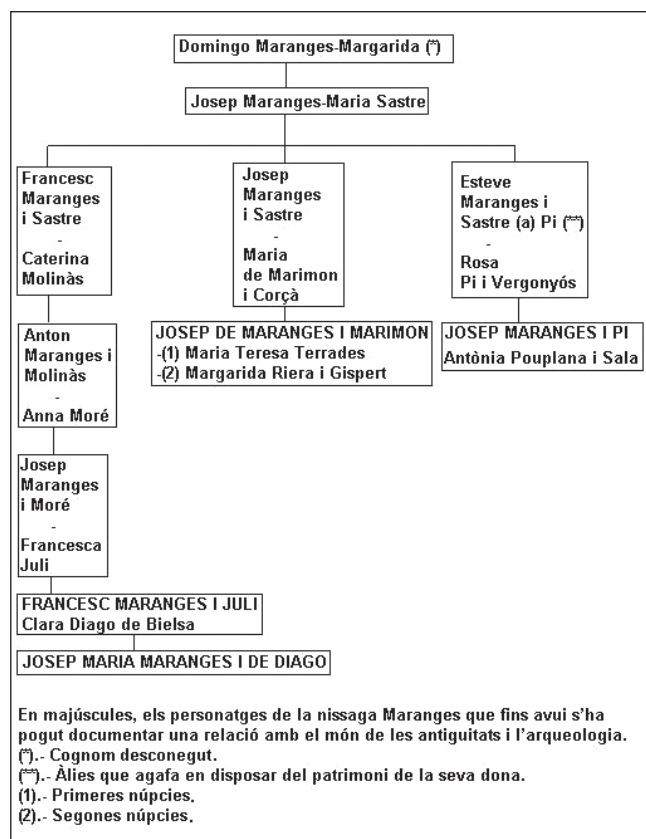

Figura 2. Quadre genealògic de la família més propera de Josep de Maranges i Marimon. Hi podem observar com la genealogia del nostre protagonista no casa amb la dels anomenats Maranges de l'Escala, tot i que la relació era molt propera.

merciat amb Amèrica, com veurem més endavant, li permetia adquirir un estatus quasi nobiliari (AFL Cèdula de Matricula).

Pel que fa a la seva vida més personal, tenim constància que Maranges es casà dues vegades. La primera l'any 1771 amb Teresa Terradas i Rosselló, filla d'un important burgès figuerenc amb privilegi de ciutadà honorat de Barcelona (ADG Vilabertran: M1/74v). D'aquesta manera emparentava amb una de les principals famílies patrícies de Figueres. Tanmateix, aquest matrimoni durà poc, atès que la seva muller morí poc després. Josep Maranges, però, no restà gaire temps vidu, ja que es casà novament dos anys més tard amb la rica pubilla Margarida Riera i Gispert (ADG la Bisbal: M4/74). Aquest matrimoni sí que tingué descendència, tenim constància d'un mínim de quatre fills, dels quals heretà el major Josep-Lluís.

En definitiva, aquest breu viatge per la història familiar de Josep de Maranges i Marimon ens ha permès constatar que aquest no era l'avantpassat directe de la nissaga de Can Maranges de l'Escala, sinó d'una altra branca. En segon lloc, hem pogut comprovar que, com a mínim, des d'inicis del segle XVIII la família Maranges desenvolupava una clara política d'ascens social i econòmic, en bona part en base a unes clàssiques estratègies matrimonials que s'encaminen envers la formació, el manteniment i l'engrandiment del patrimoni familiar, que s'arribava a identificar amb la família. Mostra d'això que diem és

la curiosa narració que ens ha deixat Rafael d'Amat i de Cortada (1746-1819), el conegut baró de Maldà. Aquest visità l'Escala l'any 1780, on fou rebut per Antoni Maranges i Molinàs, cosí del nostre Josep. Fins i tot caldria qualificar-la com a sorprenent atès que una important part del relat es dedica a "Rafel Ros i Maranges [nét d'Antoni], minyonet de 13 a 14 anys, linda criatura, per traure'ns llavoras, si convingués, algun pintor una imatge de Sant Rafel, per lo bonica, parexentme de molt bona índole". Maldà continua amb en Rafelet qui vestia "trage de fill de patró de barca, a saber, casaquilla blanca y llistas de color blau, curtet lo cabell a la marinesca y gorreta que duya blanca en lo cap. En lo dit més petit de la mà duya atacat un anellet lliset de plata y botons de plata plans, ochavats, ab tal qual gravadura, cibellas me pargueren també de plata en las sabatas". I tot i el caràcter d'allò més variat dels continguts de la visita, el popular baró seguia impressionat per "lo cariños que era mon tocayo Rafelet, com si sempre me hagués conegut, sostenit-me ab son tendre brasset per a que baxant prop de aquellas rocas no tropezàs y prengués mal". Si hom deixa de costat l'estranya atracció que Maldà sentí pel jove Rafelet, la seva visita s'emmarca clarament en un estrenyiment de relacions de veïnatge, ja que, tal com esmenta Fluvà (1991:31), Maldà era senyor del llogarret veí d'Albons. Això també ho palesa el fet que amb el baró viatjaren el rector i el vicari albonencs. Per al nostre relat destaca la visita a l'església escalenca de Sant Pere, "mitg derruhida en son frontispici, a la que entràrem, y luego de resats un poch, seguirem les capellas de la iglésia, vegent los altars o retaules uns despues de altres, detenint-nos més en lo de Sant Antoni de Pàdua, que és lo dels Maranges". I no tan sols això, a més "a vivas instancies dels Maranges, pujarem a prendre xocolate a casa sua, y ben cortejats y agasajats forem" (Amat [1994]: 261-262). De la conducta del cosí del nostre Maranges, s'infereix que jugà el rol de patrici local que intenta posar-se a l'alçada d'un noble establert al cap i casal. La visita a l'església on contrasta el penós estat de l'edifici amb el panteó familiar, o la visita a la casa pairal amb xocolatada inclosa, aleshores un caprici sibarita, il·lustren la nostra afirmació. Però entre qualsevol Maranges i un noble titulat hi havia un abisme social. Fins i tot, ho palesa el mateix Maldà perquè després de tots els honors i atencions rebuts pel frívol aristòcrata, l'única cosa que destacà del seu amfitrió, i ho féu amb un cert to displicent i sarcàstic, fou la "casi descaxalada y desdentegada boca".

Un empordanès a la cort del rei arqueòleg

Quan Maranges visità la Cort l'any 1785 el moviment il·lustrat era quelcom ja consolidat entre les elits dirigents a Espanya. Aquest havia iniciat la seva difusió amb l'entronització de Felip V (1700-1746) a la corona d'Espanya i acabà de tenir acceptació durant els regnats de Ferran VI (1746-1759) i Carles III (1759-1788). Més concretament, pel que fa a l'interès per l'arqueologia i les antiguitats, cal destacar la figura d'aquest darrer monarca, atès que era un molt bon

coneixedor del món clàssic, tant per formació com perquè anteriorment havia estat rei de Nàpols, on havia estat promotor i mecenes de les excavacions a l'antiga Pompeia (Fernández 1989). De fet, tot aquest procés, que autors com Maier (2012: 33) o Almagro-Gorbea (2010: 28) han definit com de veritable institucionalització de l'arqueologia espanyola, responia a una doble dinàmica. En primer lloc, a la voluntat de potenciar la cultura i el progrés econòmic, que permetrien crear un Estat més ben organitzat i un ideal de monarquia que Mora (1998a: 41) allunya del barroquisme dels darrers Àustries. Dins d'aquesta línia Antón (2000: 296) ha situat els nous corrents historiogràfics molt crítics amb una historiografia barroca caracteritzada per "Cronicones" carregats de falsedats i errors. En segon lloc, tal com ha destacat Callaghan (1989: 15), trobem el desenvolupament d'una política violentament regalista, que defensava el predomini de les prerrogatives legals de l'Estat en política religiosa, per la qual cosa calia retallar els nombrosos privilegis assolits per l'estament eclesiàstic, controlar-lo i utilitzar-lo com una eina més per modernitzar el regne. En aquest context, esbrinar l'origen dels beneficis eclesiàstics i les regalies que anteriorment havien estat pròpies de la Corona era una necessitat de primer ordre. Per assolir-lo calia realitzar una prèvia tasca historiogràfica, d'aquí ve la importància, aspecte que recalca Wulff (2003: 69), que va adquirir la cultura i l'educació, que resultaven bàsiques per obtenir el triomf del projecte il·lustrat.

Per intentar imbuir d'aquest nou esperit il·lustrat la resta de la societat s'intentà potenciar el patriotisme de les elits mitjançant l'organització d'entitats culturals i econòmiques del país (Álvarez 2001: 103; Enciso 1990: 187). En l'àmbit general això es féu mitjançant les anomenades Societats d'Amics del País. I, en un de més particular, en l'àmbit de l'alta cultura mitjançant les acadèmies. Concretament, aquestes institucions responien a un model cultural importat de la veïna França, amb el qual es pretenia dirigir les activitats culturals del regne i, alhora, crear centres de formació d'alta cultura, ja que la universitat de l'època —controlada pels ordes religiosos— era incapaç de respondre a aquesta necessitat (López 2006: 103). Per esmentar només les que afecten directament el nostre treball, cal esmentar la creació de la Reial Acadèmia de la Història, l'any 1739, i la seva subsidiària a Catalunya, la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. En concret, aquesta darrera entitat tenia el seu origen a l'anomenada Acadèmia dels Desconfiats, de curta vida, només estigué activa del 1700 fins al 1703. Posteriorment, fou tornada a fundar com a Acadèmia Literària l'any 1729. Finalment, la institució rebé el patronat reial l'any 1752, la qual cosa li permeté assolir un to seriós i conscient, abandonant el model d'acadèmia del sis-cents que fins llavors donava a les seves reunions un caràcter de passatemps social (Campabadal 2006: 25-62). L'entitat, doncs, agrupava a finals del segle XVIII un heterogeni conjunt de nobles lletraferits amb interessos per les antiguitats. En definitiva, tot això potencià la recerca, la col·lecció i l'estudi de les antiguitats d'època clàssica, que eren vistes com a models del bon gust i exemples a seguir (Mora 1998a: 58-63). Per tot això, el viatge

a la capital d'Espanya de l'hisendat empordanès no era una vaga aposta basada en els corrents culturals classicistes que ja havien caracteritzat els regnats dels anteriors Borbons, sinó que jugava una carta segura, la del rei, mai més ben dit. Perquè com ja hem esmentat, Carles III d'Espanya, que havia estat VII de Nàpols fins al 1759, era àmpliament conegut pel seu mecenatge cap a les excavacions arqueològiques i per l'especial interès que sentia per les antiguitats.

Dins la lògica del periple social i cultural d'un individu del perfil de Josep de Maranges i Marimon, l'ingrés a l'esmentada Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona hauria estat una fita vital. Hi ha tota una summa indiciària, com veurem més endavant, que permet afirmar que Maranges picà, o almenys ho intentà, la seva porta més d'un cop, encara que sense èxit. A més dels seus interessos al comerç ultramarí, aspecte ja esmentat, la seva entrada a la Reial Companyia de Barcelona el 1764 fou, sens dubte, la seva targeta de presentació davant l'elit social de la capital del Principat. Això permet establir un paral·lel amb el seu quasi homònim cosí Josep de Maranges i Pi i la seva Familiatura del Sant Ofici de Palafrugell. Dins d'aquell microcosmos rural empordanès gaudir de la condició de membre de la Inquisició significava l'accés a la condició de noble *de facto* (Buscató, De la Fuente 2009: 20). D'igual manera, ser comerciant matriculat de Barcelona permetia adoptar una posició social similar a la capital catalana, tot beneficiant-se de l'exempció de càrregues edilícies i de freqüentar la concorreguda vida social podent lluir una espasa, com si es tractés d'un membre de la noblesa (Morales 2002: 589). Si accedir a la matrícula de la Reial Companyia de Barcelona li havia obert una òrbita mundana que significava situar-se uns quants esglaons per sobre del seu gens nobiliari origen empordanès, el següent pas hauria d'haver estat el seu reconeixement dins l'esfera social barcelonina. Per assolir aquest objectiu, l'erudició i la seva portentosa col·lecció d'antiguitats emporitanes pretenien ser-ne el trampolí.

Obsequiar antiguitats era una pràctica que a Maranges (1803: 70-72) li havia donat molt bons rèdits polítics abans de 1785. Per exemple, al maig de l'any 1759 havia ofert al bisbe de Girona Manuel Palmero —a qui acollí a casa seva durant una seva visita pastoral (ADG Visites pastorals: 134/387)— quaranta monedes de plata i coure, un ídol de coure i un crani humà de grans mides. Poc després, a l'octubre del mateix any, oferí al seu senyor el duc de Medinaceli, Pedro de Alcántara Fernández de Córdoba, vint monedes de plata i la figura d'una serp de dos caps del mateix metall. Alhora, el mateix dia, oferí a la marquesa de Castelldosrius, que cal figurar que era al seguici del duc, quaranta monedes de diferents emperadors —suposem que romanes— part en plata i part en coure. El 10 de maig de 1763 entregà al comte de Darnius, Bernardí Lluís Taberner i Còdol, que en aquesta època —segons Molas (2000: 318)— era agutzil major de la Reial Audiència i, més important encara, membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres des de l'any 1756, vint monedes més, també de plata i coure, i un segell romà gravat en una pedra de pòrfir. El 28 d'abril de 1767 regalà al marquès de Vallesantoro —tal com evidencia Irles (1997: 161)—, fill del conegut

marquès d'Esquilache, que en aquestes dates era governador militar de Girona i cap del corregiment, algunes àgates i cornalines amb dibuixos d'ídols i figures. El 20 d'octubre de 1769 donà a Francisco de Treviño y Davial, oïdor de la Reial Audiència de Catalunya —segons Maldonado (1980: 83) futur membre del Reial Consell d'Hisenda—, diverses monedes de coure i plata i un camafeu, entre d'altres antiguitats. I aquests només eren els regals oferts als personatges més destacats —raó per la qual en féu esment en el seu *Compendio*—, atès que ell mateix finia la llista de persones afalagades amb el següent comentari a la plana 72: “en diversos tiempos a diferentes Caballeros y amigos muchas monedas, medallas, y piedrecitas finas”. Alguns d'aquests gestos van tenir la seva recompensa. Per exemple, nou anys més tard el duc de Medinaceli el nomenà per primera vegada batlle comtal d'Empúries i l'Escala. Sembla que d'alguna manera aquest precedent estimulà el seu esmentat cosí, procurador de la baronia de Palafrugell, que sis anys més tard, el 1774, actuà d'una manera similar per assegurar la seva preeminent posició, tot rega-

lant al seu nou senyor, el cardenal Francisco Javier Zelada, diverses col·leccions d'antiguitats (Buscató, De la Fuente 2009: 12).

L'excusa per desembarcar a la *Villa y Corte* fou l'ofertament fet per Maranges (1803: 73-75) el 8 d'agost de 1785 de tota la seva col·lecció al príncep Carles, el futur Cales IV, i no Ferran, com alguns autors precedents han indicat (Almagro 1947: 195; Ripoll 1968: XIV). Sens dubte, la clau que obrí la porta de palau fou la influent posició cortesana del seu senyor jurisdiccional, el duc de Medinaceli, en aquell moment majordom major de Carles III. L'oferta va ser acceptada pel comte de Floridablanca i a la tardor Maranges arribà a Madrid, on lliurà les peces que es descriuen a la taula adjunta el 20 de novembre. Dies després, mitjançant un ofici de data 2 de desembre: “suplica á V[uestra] M[ajestad] rendidamente se digne conferirle la gracia i titulo de Inspector general de antigüedades i Producciones extraordinarias de Mar i Tierra, ó el que fuese del Soberano agrado de V[uestra] M[ajestad] con el goce de las exenciones i demás honores correspondientes, i sino pareciere

COL·LECCIÓ OFERTA PER JOSEP MARANGES AL PRÍncep CARLES

Font: Maranges (1803: 77-82)

Objectes arqueològics

Núm.	Descripció
1	“Un busto de marmol del Emperador Tiberio Cesar”.
2	“Un idolo de cobre macizo dorado de un quarto y medio de alto, que representa la Diosa Venus vestida a la romana”.
3	“Un topacio oriental finisimo guarnecido en una sortija de oro”.
4	“Una cornelina exquisita, y en ella dos bustos del Emperador Otón Silvio primorosamente grabadas en fondo, guarnecida en otra sortija de oro: dichas dos piedras son antiguas, las sortijas modernas y llanas”.
5	“Quatro agatas; diez y seis cornelinas, y otras piedrecitas finas, con bustos y figuras antiguas grabadas en fondo con mucho primor”.
6	“Quatrocientas monedas y medallas, á saber: ciento y veinte de plata, y las restantes doscientas ochenta de cobre de diferentes Emperadores Romanos: entre ellas, de Scipion, de Catón, de Marco Agrippa, de Julio Cesar, y otros personajes de ambos sexos”.
7	“Quatro redomitas de vidrio de raro modelo”.
8	“Una porción de vasos y alajas de barro de estranya figura, con una luzerna, en la qual se dice, ponian los gentiles la Lux perenne en sus sepulcros”.
9	“Un porfido, que demuestra haber sido pedestal de couda, del tamaño y figura de un libro regular en quarto, con la siguiente inscripción: SEPTUMIA C. L. SECUNDA V. S. F. H. M. H. N. S. Explicación de la lápida: Caii liberta Secunda Vivens sibi fecit hoc monumentum Heres non sequitur”. Aquesta lápida es conserva actualment al Museu Arqueològic Nacional (Almagro 1952: 9).

Objectes d'origen marí

10	“Dos nidos de pescado llamado pulpo”.
11	“Dos como lechugas entreteixidas en forma de red”.
12	“Una conchita; una lengua de culebra; una bellotita; y un grano como de mijo todo petrificado, con algunos granates en sucio producción del país”.
13	“Una porción de conchitas y caracolutos finos de varios colores y tamaños; con otra de piedras marinas llamadas de Santa Lúcia, o habas de las indias”.
14	“Un erizo marino de extraordinario tamaño sin espinas”
15	“Seis pedazos de roca, con un ramo de coral a cada uno”.
16	“Tres guijarros, y un pedazo de roca, con un arbolito marino a cada uno”.
17	“Dos conchas, con una plantita exquisita á cada una”.

Contenedor

18	“Conducido todo en un baul, con dos caxitas de madera, dos de concha, dos de carton pintado, y un globo de cristal dorado”.
----	---

impertinente con la asignación del sueldo que se contemplase proporcionado al premio de sus trabajos i expensas" (AFL 2/12/1785).

No cal dir que, més que qualsevol benefici econòmic, el fi que perseguí Maranges a Madrid fou el reconeixement social. És obvi que el seu nomenament com a inspector general d'antiguitats no anava a conferir-li la supervisió del patrimoni arqueològic espanyol. Tan sols era una ocurrent dignitat a fi i efecte de premiar "el largo espacio de 40 años (c. 1745) [en que] pudieron sus continuos desvelos, incesantes fatigas i crecido costos descubrir el precioso tesoro". Tant és així, que a la sol·licitud, Maranges deixava oberta l'opció a un altre tipus de favors que el monarca trobés oportú. No fa falta una anàlisi gaire acurada per inferir un reconeixement acadèmic. En aquest horitzó, més que la cortesana Real Academia de la Historia, s'entreveu la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, sufragània de la primera per a qüestions relacionades amb la història de Catalunya. Al mateix ofici afirma haver-se lliurat a "la carrera de las letras, asistido de unos fervorosos deseos de fomentar la instrucción del Publico en la Historia antigua; se entregó al examen i averiguación de los Monumentos que se ocultaban en las entrañas de la tierra, expediendo á este fin con toda liberalidad una no pequeña parte de sus propios caudales". La seva tasca, com veurem més endavant, convergia vers una de les àrees d'interès del món erudit barceloní. Malauradament, Maranges no tenia ni el prestigi intel·lectual ni l'ascendent social per triomfar en un cercle social tan elitista. El càrrec d'inspector general d'antiguitats o, molt probablement, la distinció d'acadèmic de Bones Lletres com a mal menor, preeminència del monarca atès el seu patronat de la institució barcelonina, li haurien permès entrar en un cercle social que fins llavors se li resistia. De fet, és el mateix Maranges qui permet descobrir d'una forma diàfana, en una altra carta a Floridablanca de mitjan 1786, el motiu que el portà a anar a la Cort i sol·licitar el favor reial. En concret, en insistir que li fos concedit l'esmentat càrrec argumentava: "con la gracia que espero, podré contener la emulación, i sufocando la maledicencia de mis emulos, continuar mis afanes en procurar descubrir otras antigüedades escondidas en el territorio de Ampurias" (AFL 24/8/1786). Aquests "maledicientes émulos" no poden ser altres que els acadèmics barcelonins. És a dir, tot i que havia intentat introduir-se dins la societat barcelonina, sembla que l'Acadèmia de Bones Lletres li havia tancat les portes. I, curiosament, fou indirectament aquesta institució la que s'interposà a les seves aspiracions cortesanes. En aquest cas es personalitzà en la figura de Francisco Pérez Bayer, el millor numismata d'Espanya en aquell moment. Els destins d'aquest intel·lectual valencià i dels Maranges ja s'havien creuat. En concret, l'any 1774, quan fou el pèrit que examinà dues col·leccions de monedes confiscades que el seu cosí Josep havia intentat enviar a Roma al cardenal Zelada (Buscató, De la Fuente 2009). El 1785 gaudia de seient al Consell Reial i era bibliotecari major de la Reial Llibreria. És a dir, malgrat l'ambició del prohoms empordanès, Espanya ja tenia *de facto* un inspector general d'antiguitats: Pérez Bayer. Un home amb una important influència

sobre el monarca, a qui ja havia caigut en gràcia quan era rei de Nàpols, i que no dubtà anys després a nomenar-lo preceptor dels infants. A aquesta circumstància, cal afegir un singular detall: la seva condició de supernumerari de l'acadèmia barcelonina des de l'any 1754, institució contra la qual Maranges topà i amb la qual Pérez Bayer guardà una estreta relació al llarg de la seva vida (Campabadal 2006: 193).

Aquesta circumstància explicaria l'estrepitós fracàs de la missió madrilenya. De poc serví el patronatge del duc de Medinaceli. Josep Maranges i Marimon malbaratà temps i un munt de diners a Madrid, per acabar regalant a canvi de res la seva col·lecció. El seu anhel de ser nomenat inspector general d'antiguitats, pops, eriçons i d'altres bèsties rares quedà en no res. L'única cosa que formalment aconseguí fou una ajuda de costa a fi i efecte d'indemnitzar la seva estada a la Cort de 7.500 rals. És justament aquest fet el que ens fa sospitar la participació de l'esmentat Pérez Bayer. Si se li concedí una ajuda de costa a Maranges, que tot sigui dit no s'arribà a pagar mai, era perquè algú havia estudiat la col·lecció i n'havia certificat la importància. I, com hem vist, en aquestes dates aquest algú només podia ser Pérez Bayer, que com a mínim ja havia actuat com a expert de col·leccions numismàtiques dues vegades, una la ja comentada de Palafrugell i la segona l'any següent en l'estudi d'unes troballes realitzades a l'Alcúdia, prop de la ciutat d'Elx (Papí 2008: 72).

D'altra banda, la concessió de la Inspecció d'Antiguitats o un reconeixement acadèmic similar era a més l'excusa per poder-se presentar a la Cort i abordar una altra vessant de les limitacions socials de Maranges: la seva manca de noblesa. A això respon que aprofités el seu periple madrileny, encara que fos mitjançant un altre expedient, per sol·licitar una patent de cadet per al seu fill Josep Lluís Maranges i Riera en algun regiment dels Reials Exèrcits. Amb aquesta patent, Maranges pretenia regularitzar a llarg termini la clamorosa manca nobiliària del seu llinatge. Josep de Maranges i Marimon podia ser un hisendat, tal com consta a la inscripció de les seves segones núpcies, dotze anys abans de visitar la Cort, però era del tot inapropiat que utilitzés el tractament "Don" propi de la "hidalgúia". Per exemple, al registre del seu primer matrimoni, ni ell ni la seva esposa Teresa Terradas i Rosselló l'utilitzen, tot i que ella tenia aquest dret perquè era filla d'un ciutadà honrat de Barcelona (ADG Vilabertran: M1:74v). Una vegada vidu, al seu segon enllaç, celebrat dos anys després, sí que apareix com "D[o]n Joseph Maranzas y de Marimon... viudo Hacendat [sic]" (ADG Vilabertran: M4:74), d'igual forma que la seva muller ho fa com Dª Margarida de Riera i Gispert. Tot i això, l'anàlisi paleogràfica del document permet concloure que ambdós tractaments són una addenda a posteriori feta sobre la inscripció original.

Quan Maranges sol·licità la patent de cadet per al seu fill féu constar que era "beneficiado de suficientes intereses i bienes propios constituidos en la Casa antigua Solar que posee" (AFL Sello 3º 1785). Tot això és cert. Posseïa un important patrimoni. Tal com ha subratllat Congost (1997: 56), el fet de definir-se com a hisendat el posava en un estrat social

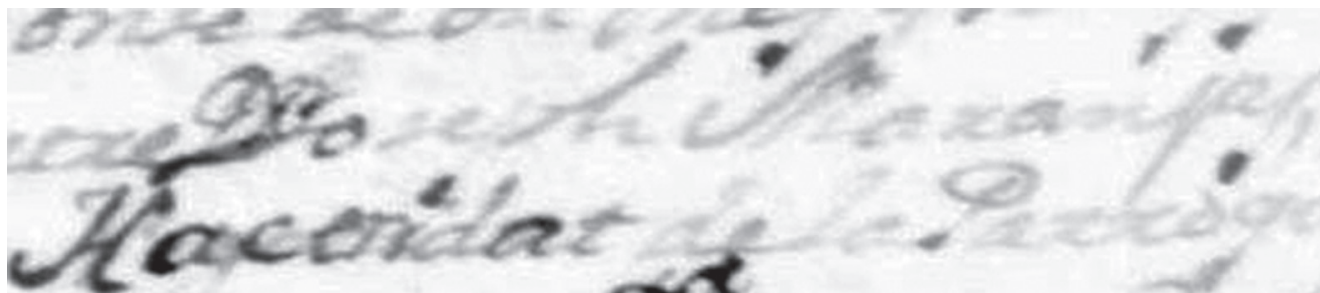

Figura 3. Detall del registre del casament de Josep Maranges amb Margarida Riera, on es pot observar com el títol de “Don” és un afegit posterior al text original (ADG Vilabertran: M1:74v). S’observa també com canvia la seva activitat. En nombrosa documentació, el seu pare, el seu avi i el seu besavi apareixen esmentats com a negociants. Així sembla també a la inscripció del seu segon matrimoni, atès que el mot “hacendat” [hisendat] sembla escrit per sobre de “negociant”. Tot plegat era un clar signe d’ambició social.

de l’elit econòmica del corregiment gironí, tot i que amb dificultats per integrar-se a l’estament nobiliari per manca de sang. És a dir, malgrat la bona situació material de què gaudia, li mancava tant la “hidalguia” com el dret genèric de portar armes.

Ja el 1753, quan Josep Maranges s’iniciava en el col·leccionisme d’antiguitats emporitanes, i just a l’any següent que l’Acadèmia de Bones Lletres accedís al patronat reial, es registraren notarialment un seguit de documents en què s’intentava acreditar la condició nobiliària del llinatge. Per part materna s’aconseguí remuntar aquesta condició al privilegi de cavaller del seu avi Miquel de Marimon i Corça concedit el 1737. Tot i això, per línia paterna, la noblesa dels Maranges era d’allò més artificiosa. Es volia acreditar en un privilegi d’exempció atorgat al seu avi el 1723 “de Alojamientos y de todos los Cargos, Imposiciones, Gabellas, y demás obligaciones, y servidumbres, así personales como mixtas a que precisam[en]te deberían contribuir y responder sino tuviessen doze hijos” (AFL Sello 1º 1753/Maranges). O sia, l’avi Maranges, lluny de qualsevol estatus nobiliari, era un “pechero” exempt de càrregues atesa la fecunditat de l’àvia Maria. Cal insistir que ni el seu pare ni el nostre personatge emularen les gestes reproductores dels avis. Atesa la naturalesa d’un privilegi privatiu de tan excepcional circumstància, el nostre Maranges, tot i gaudir de la dolçor de dues dones, en no arribar a la dotzena de fills, no tan sols era un “pechero” quan viatjà a la Cort el 1785, sinó que, tot i el seu neguit de grandesa, havia d’assumir les obligacions econòmiques de la seva gens privilegiada situació. En conseqüència, sol·licitar una patent de cadet era una manera d’ennobrir els Maranges. Per aquest motiu el seu fill Josep Lluís demanà “con beneplacito de su padre emplearse en la Carrera de las Armas en clase de Cadete”, fent constar que complia els requisits “que exigen las Reales Ordenanzas Militares para obtener la Plaza de tal Cadete” (AFL Sello 3º 1785). Aquest últim punt, però, era fals, ja que sense disposar d’un privilegi explícit —els Maranges no eren “hidalgos”—, no es podia ingressar com a cadet en un regiment. L’objectiu final, doncs, era que el servei militar de Josep Lluís ennoblís els Maranges, ja que en el moment en el qual ascendís al grau de capità dels Reials Exèrcits aquest adquiriria pel seu llinatge la condició

d’“hidalguia”. Malauradament, a l’igual que les seves pretensions de ser inspector d’antiguitats, l’intent de fer el seu fill cadet també li sortí malament.

Catorze anys després, l’any 1795, la situació era diferent, ja que Maranges a la documentació ha esdevingut Don Josep Maria, mercès a mèrits militars. Durant la Guerra Gran (1793-1795) formà una companyia de miquelets i com a premi rebé la patent règia de capità. Fins i tot, a la documentació familiar s’esmenta la seva participació activa en combat (AFL 20/7/1799). Tanmateix, aquest fet contrasta a la crònica dels fets escrita el gener de 1796 pel prior servita del convent d’Empúries. Sorprenentment, en cap passatge de la narració no s’esmenta el capità Maranges, la qual cosa resulta estranya si tenim en compte les estretes relacions que la família havia mantingut, i encara mantenia, amb aquesta comunitat monàstica (ADG Servites: Rc). No cal ser gaire mal pensat, però costa d’imaginar el nostre personatge com un ferotge capità entrat a la seixantena a la línia de foc al capdavant dels seus incondicionals soldats. I aquest detall era molt important, fins i tot cal qualificar-lo de transcendental. La “hidalguia” era adquirida pels capitans que procedien de la classe de cadet o d’aquells altres que adquirien el grau havent entrat en combat. És obvi que Maranges no procedia de la classe de cadet, per això les “proeses” de l’ancià als camps de batalla són un relat ben adobat pels seus propis informes que d’altres fonts no confirmen. De fet, sembla que la seva major aportació a la guerra fou proporcionar carn de canó que es batés pel Rei, la Pàtria i la Religió. Els miquelets de Maranges eren una mena de “Volkssturm” a l’empordanesa (AFL Miquelets reclutats). Entre febrer i abril de 1795, Maranges reclutà una cinquantena de mossos: un 16% d’ells —si ens atenim a la normativa de quintes vigent des de 1776 (De la Fuente 2009: 81)— no podien ser reclutats atès que eren menors de setze anys o majors de quaranta. Sobta entre els individus que sí eren susceptibles de ser quintats que un 74% eren menors de vint anys, xifra que arriba fins al 82% de la força si afegim els quatre minyons de quinze anys que no podien ser reclutats forçaosament. A tota aquesta rauxa adolescent cal afegir un seguit de reclutes que ja passaven de la quarantena, i fins i tot un que assolía la cinquantena. L’ànima

que havia de fer bategar aquesta heterogènia tropa com un sol cor era Josep de Maranges, que a la seva inexperiència militar afegia l'handicap de les seves seixanta-cinc primaveres. En definitiva, aquesta actuació s'ha d'emmarcar dins la greu situació que patia la monarquia, derrotada pels exèrcits revolucionaris, que per tractar de reforçar les migrades forces espanyoles havia ofert el grau de capità a qualsevol que pogués aportar un centenar de reclutes. Fet que fou descrit per l'esmentat prior amb els següents termes: “Entre tots los corregim[ent]s y havia com una lley establerta que aquell que sent del mateix corregim[en]t presentara a la junta de corregim[en]t cent homens lo farien capita donantli la llibertat d'elegirse a son gust lo tinent y lo alferes y fou tant acceptat aquest pensam[en]t que se feren los tercios ab molta mes brevedad de la q[u]e haurien fet; perq[u]e molts fills externs de bonas casas (y tambe alguns hereus) desitjosos de poder ser capitans se buscaban la gent, y la feyan buscar encara que fos mediant algun diner” (ADG Servites: Rc).

Maranges participà durant tota la campanya com a capità interí, rang que tenia el 22 de juliol de 1795 quan el tractat de Basilea posava punt i final a les hostilitats. No rebé el despatx d'oficial patentat fins al 13 d'agost següent, i —importantíssim— se li conferí el grau de “Teniente [sic] de la Séptima Compañía del primer tercio de Migueletes de Cataluña” (APL, Despatx de Tinent: 13/8/1795). Certament, de res li hauria servit el seu alistament per al seu progrés social si, amb l'arribada de la pau, no obtenia una capitania patentada que li garantís la “hidalguía”. Malgrat que ni entre els papers familiars, ni a l'Arxiu General Militar de Segòvia es troba el despatx de capità, sembla que sí que l'obtingué. En primer lloc, perquè poc després de la guerra, utilitzà la graduació de capità en un protocol notarial (AHG Figueres: 1012/1097). En segon lloc, perquè també apareix esmentat en un ban de la Reial Audiència com a capità patentat (ACA Audiència-Expedients: 263/G). I, finalment, perquè a la portada del *Compendio* no dubta a presentar-se com a “Capitán de los Reales Exércitos de S.M.”.

Aconseguida la “hidalguía”, una mica a empentes i rodolons, la carrera militar del seu fill ja no era una preocupació. És per això que Maranges, en un escrit datat el 20 de juliol de 1799, sol·licità al rey Carles IV una “plaza de camarista a la unica hija Maria Josefa Luisa soltera de 20 años, y un distintivo o grado que tuviere por mas conveniente honrarle” (AFL 20/7/1799), en premi pels múltiples serveis prestats a la Corona. Novament, l'intent de convertir la seva filla en una donzella cortesana acabà en un nou fracàs. Tot i això, és il·lustratiu que en aquell moment les ambicions ja eren unes altres: calia ascendir un nou graó.

El *Compendio* i els inicis de l'arqueologia a Empúries

El *Compendio histórico, resumen y descripcion de la antiquisima ciudad de Empurias que... escribió y dá a luz D. Josef Maranjas de Marimon* és un opuscle de 89 pàgines [VI+82+I] en octau sortit de la impremta

de la vídua Aguasvivas i els consorts Garriga el 1803. Solà (2008: 99) ha significat aquesta fusió empresarial com a exemple tant del pes de la dona com de l'endogàmia existent dins del negoci editorial, en plena expansió durant els últims temps de l'antic règim. Tot i que apareixen com a dues societats diferents, es tracta de la producció editorial del matrimoni format per Maria Mercè Aguasvivas i Francesc Garriga, ambdós hereus de petits tallers impressors. L'herència de Maria Mercè fou accidental, atès que dels dos fills mascles, l'hereu morí sense descendència i el cabaler es va fer metge, renunciant al negoci familiar. A la mort d'Isidre Aguasvivas, la filla, tot i que nominalment l'empresa passà a la vídua, fou qui controlà el negoci familiar i a més s'associà amb el seu marit Francesc al taller heretat per ell. Dècades més tard, amb la mort de la mare i el marit, l'editorial adoptà la denominació de vídua Garriga. Tot i aquest procés de fusió, cal ser conscient que Aguasvivas-Garriga no era un impressor líder dins del dinàmic mercat editorial barceloní. Lluny de suculents clients com ara institucions polítiques i educatives, l'obra de Maranges és l'única editada l'any 1803, juntament amb la reimpressió de la *Diversión de ciudadanos, norte seguro de forasteros y estrella luciente de Barcelona*, una mena de guia turística que conegué la impremta per primera vegada l'any anterior.

Tot i la manca de documentació, es pot inferir que el cost de l'edició del *Compendio* fou assumit per un Maranges exultant. Malgrat la important despesa econòmica que de ben segur suposà l'edició, la publicació a Barcelona d'un llibret amb cara i ulls, independentment de la seva vàlua científica o del seu petit format, es pot interpretar com una afirmació davant l'Acadèmia de Bones Lletres. Cal no oblidar que tot i el patronatge reial i la participació de l'elit intel·lectual del Principat, tal com ha subratllat Campabadal (2006: 130-158), la institució fracassà una vegada i una altra en els seus ambiciosos projectes editorials.

Una altra qüestió formal és analitzar qui pot ser el “militar patricio” que esmenta Maranges a la portada del *Compendio*, el qual li demanà que escrigués l'obra. És una qüestió difícil, entre d'altres coses, perquè el mateix autor va voler deixar-ho a l'anonimat. Per una banda, malgrat que havia assolit el grau de capità el 1795, cal desestimar no tan sols la figura anònima d'algun dels capitans generals de Catalunya, que com a protectors de l'Acadèmia de Bones Lletres haguessin estat la seva clau d'entrada, i fins i tot d'un membre del generalat. Si la visita del baró de Maldà causà un rebombori social al microcosmos escalenc, de ben segur que si l'ànima que va empènyer Maranges hagués estat un personatge de relleu dins l'esfera social catalana o espanyola no s'hauria quedat en l'anonimat. D'altra banda, no cal agafar fora de context el significat de militar patrici com un membre de l'alta cúpula militar. Aquesta expressió, que en el castellà del segle XVIII era un gir comú com: “deber de buen soldado y honrado patricio”, tal com va significar Almirante (1869: 576), vindria a significar únicament les qualitats cíviques d'un militar. Si hom s'adreça a les evidències documentals, dos són els militars que s'encreuen de forma fefaent a la vida

social de Maranges. El primer és Pedro Jaquin, oficial ajudant del governador militar de Roses. Aquest apareix com a testimoni del seu primer casament (ADG Vilabertran: M1/74v) i, a més, la defensa de la costa escalenca depenia de Roses, d'on precisament sortiren els obsolets canons de 16 lliures amb què durant el 1780, coincidint amb una de les batlles de Maranges i l'esclat de la guerra contra Anglaterra, es guarní l'antiga bateria de la Casa Gran construïda el 1711 per defensar el port escalenc (AFL Méritos y Servicios; Amat [1994]: 262; De la Fuente 1998: 320-321). L'altre és el guàrdia de corps Antoni Miquel de Molinàs, que surt a la paperassa madrilenya de Maranges (AFL Sello 3° 1785). Bisbalenc d'origen, tal com es pot veure al quadre genealògic, els Maranges s'emparentaren amb els Molinàs a través de matrimoni del seu oncle Francesc amb Catarina Molinàs. El ja esmentat Antoni, de la visita del baró de Maldà, era fill d'aquest matrimoni. Anys més tard es troba un altre casament entre un Maranges, Joaquim, i una Molinàs, Màxima (ADG l'Escala: M1/75). Fins i tot, quan formà la seva companyia de miquelets el febrer de 1795, apareix un Francisco Molinàs allistat com a primer sergent de la unitat (AFL Miquelets reclutats). Tot i això, al document esmentat Antoni Miquel de Molinàs no diu que sigui parent, però sí que "conozo y ha tratado con bastante frecuencia" al nostre Maranges (AFL Sello 3° 1785). Certament, sobta veure un bisbalenc entre les elitistes tropes de la Casa Reial, formades per "hidalgos" i noblesa titulada que tenien tots ells fins al seu últim membre la consideració d'oficials dels Reials Exèrcits i que era la principal pedrera del generalat espanyol. Quina recomanació o influència serviren perquè un Molinàs de la Bisbal arribés a ser guàrdia reial? Tot i que ho deixem com una hipòtesi oberta, el nexa empordanès amb la Casa Reial podria ser José Lebrún, tinent de la Reial Guàrdia Valona, grau equivalent al de tinent coronel als Reials Exèrcits. El 1770 aquest tingué un decidit protagonisme perquè els promotors de la nova població empordanesa de Sant Miquel de Colera es beneficiessin d'un privilegi de noblesa per a l'emfiteuta i tres patents de cadet per a les famílies d'aquest i dels seus socis (De la Fuente 2006: 56-57). A canvi, Lebrun obtingué l'establiment de més de set-centes vessanes lliures de cens al nou municipi. A més, mercès a Francisco de Zamora sabem que era un important numismata aficionat: "Mr. Lebrun, oficial valón, tiene una buena colección de monedas del Ampurdá" ([1973]: 380). Possiblement, aquest sigui el nexa amb el microcosmos cultural de Maranges, alhora que la seva actuació anys enrere en l'afer de Colera mostrava al nostre personatge un dels camins d'ascensió social. En definitiva, no podem afirmar categòricament que Lebrún sigui l'anònim militar patrici esmentat a la portada del *Compendio*, però sí que dona el perfil per ser-ho. A més, aquest misteriós personatge, si es llegeix la portada, no tan sols animà Maranges, dècades enrere, a aplicar-se a la ploma, sinó que també l'encoratjà a dur l'obra a la impremta. El 1803, quan aquesta es publicà, Lebrun encara era viu (AGMS 1ª Sección: L-498).

Pel que fa a la valoració del contingut de l'obra, cal començar l'anàlisi establint el marc cultural. El

creixent interès existent per la recerca d'antiguitats que sorgí des del Renaixement havia d'afectar d'alguna manera els terrenys on s'havia alçat l'antiga ciutat d'Empúries. Aquesta atracció, però, fou molt tardana i, a la pràctica, no depassà l'àmbit local fins ben entrat el segle XVIII. Els motius d'això foren múltiples i diversos, però tractarem de sintetitzar-los al llarg dels paràgrafs següents. Primerament, cal dir que fins a principis del segle XVIII Empúries no existia com a jaciment arqueològic. De fet, les seves restes pràcticament no eren visibles, sinó que es trobaven cobertes per una espessa capa de sorra, que per més inri les tornava a cobrir si algú es decidia a fer-hi cap mena d'excavació (Balaguer 1852: 53). Això no vol dir que no s'hi fessin freqüents actuacions, bàsicament per reaprofitar-ne les restes per recuperar-ne els materials (Nolla, Sagrera 1995: 84). És a dir, Empúries era una mena de pedrera a cel obert on podien anar els constructors més diversos a buscar materials susceptibles de ser reutilitzats. Sembla que aquest espoli assolí la seva màxima esplendor durant l'època moderna, quan les seves pedres foren utilitzades per abastir les obres de fortificació de Roses i Perpinyà (De la Fuente 2001: 364-368), i continuaren al llarg dels anys següents. A la pràctica, no serà fins molt als inicis del període il·lustrat que tindrem notícia d'una primera actuació de recollida organitzada d'objectes amb finalitats col·leccionistes. Concretament, es tracta de la recol·lecció de monedes i d'altres objectes antics que hi féu el duc de Noailles (1678-1766), amb una clara voluntat col·leccionista l'any 1706, als inicis de la guerra de Successió (Botet 1908: 61). Sembla que aquest aprofità l'extracció de materials que s'hi feia per fortificar la plaça forta de Roses, fidel a Felip V i guarnida amb tropes franceses, per manar als seus homes que busquessin monedes antigues entre els enderrocs. Ara bé, això no vol pas dir que s'acabessin els espolis de materials al jaciment, ans al contrari, aquests continuaren al llarg de tot el període i arribaren pràcticament fins a l'època contemporània. Per esmentar només alguns casos podem dir que l'actual església de l'Escala i el convent servia que s'alçava sobre les runes de la ciutat grega, actual museu d'Empúries, foren construïts amb materials procedents del jaciment, com ja constata a finals del segle XVIII —visità l'Escala a principis de l'any 1790— el viatger il·lustrat Francisco de Zamora ([1973]: 361). Fins i tot, en una data tan tardana com l'any 1802 hom té constància que diverses estàtues de marbre foren utilitzades, un cop convenientment tractades, per emblanquinar la façana principal de l'esmentada església (Buscató, Pons 2011: 5). I aquest no fou un cas únic, atès que també hem constatat documentalment que els monjos de Santa Maria de Gràcia aprovaren fer servir el febrer de l'any 1803 una pila de marbre per estucar l'església (ADG Servites: Rc), amb tota seguretat es tractava de la resta d'estàtua colossal que Zamora ([1973]: 361) veié reconvertida pels frares en una pica d'aigua beneïda uns anys abans dins de l'església conventual. D'igual manera, sabem per Albert (1961: 10) que la coneguda com Can Maranges de l'Escala fou reconstruïda entorn el 1831 per Josep Maranges i Morè amb pedres procedents del jaciment.

Certament, és molt probable que les primeres actuacions recol·lectores, com l'esmentada de 1706, cridessin l'atenció de Josep Maranges, avi del nostre protagonista, que, com s'ha vist, per aquestes dates ocupà diversos càrrecs en l'administració de l'Escala. Resulta, doncs, possible que fos durant aquesta època quan la família començà a adonar-se de les possibilitats que oferien les restes antigues d'Empúries com a mitjà per apropar-se als centres de poder i prosperar-hi. A la pràctica, si hem de creure la referència que dóna Padrosa (2009: 484), el pare de Josep Maranges i Marimon, Josep Maranges i Sastre, ja recollia antiguitats a Empúries. Si això fos cert —com que no cita la font és difícil de corroborar-ho—, el nostre protagonista hauria desenvolupat la seva afició col·leccionista de ben jove mercès a la influència familiar. Josep Maranges i Marimon aviat esdevingué tot un expert en aquest afer, al qual s'hi dedicà des de la seva joventut, ja que segons ell mateix confessà l'any 1785 feia més de quaranta anys que es dedicava a recollir antiguitats. Ràpidament, utilitzà aquests objectes antics com un mitjà per atreure la simpatia de nobles i erudits, com es pot corroborar en el seu *Compendio*. Ja hem esmentat que el conjunt de regals que féu a persones d'alt rang responien a una clara estratègia de Maranges per promocionar-se socialment. És a dir, ens mostren que el nostre protagonista no responia exactament a la típica imatge d'erudit i col·leccionista il·lustrat, que recollia i estudiava els objectes antics amb fruïció (Mora 1998b: 121). Mostra palpable d'això és que malgrat que va arribar a posseir una col·lecció més que nombrosa no tenim constància que formés un típic gabinet il·lustrat, mínimament organitzat, i que li servís en les seves investigacions (Bolaños 1997: 108). Alhora, tampoc no tenim constància que mantingués contactes amb d'altres erudits i col·leccionistes, amb la voluntat de compartir i ampliar coneixements com era habitual a l'època (Velasco 2011: 89). Per exemple, un fet sorprenent és que malgrat que havia recol·lectat nombroses monedes, com esmenta a les pàgines 14 i 15 del *Compendio*, no hi féu pràcticament cap comentari a la numismàtica emporitana: només s'esmenta l'ús de Pegàs com a emblema de la ciutat i es fa una petita referència a les inscripcions de monedes amb llegenda llatina. I això, malgrat que la numismàtica era una ciència amb un enorme prestigi des de l'època renaixentista i molt estimada pels erudits com a font primària d'informació (López 2006: 74). En definitiva, no deixa de ser sorprenent la diferència que trobem amb l'altre col·leccionista il·lustrat que tenim detectat a la vila de l'Escala en aquestes dates, el frare servita fra Manuel Romeu. Aquest, al contrari que Maranges, sí que arribà a tenir una col·lecció sistemàtica d'objectes antics, que ensenyava amb orgull als seus visitants, tal com descriuí el pare Villanueva (1851: 24), en visitar la població l'any 1807: "Cuanto pudiera medrar la anticuaria con una excavación en ciudad tan rica, se puede colegir sólo del ramo de monedas propias de Ampurias, de las cuales un sujeto ha llegado a recoger pasadas de noventa, todas diferentes. A esta riqueza y al comercio conocido de ella era consiguiente el lujo y uso de todas las preciosidades Griegas y Romanas que allí están enterradas para

tiempos más felices. Por desgracia habitan en aquel terreno muy pocos que conozcan lo que pisan. Yo solo conocí al P. Fr. Manuel Romeu, religioso Servita del convento de nuestra Señora de Gracia, fundado allí, el cual no deja perecer lo que le viene a mano, dándole el lugar que le corresponde; y esto es cuanto puedo decir de la Empurias invisible." Sense cap mena de dubte, aquest fragment no té pèrdua, atès que únicament esmenta com a entès en antiguitats el frare servita Manuel Romeu. Aquest en rebre la visita de Villanueva era un home relativament jove, havia professat a l'orde el novembre de 1787 a l'edat de vint anys complerts (ADG Servites: P), de manera que quan el descriu Villanueva tot just devia tenir els quaranta anys. En concret, ens és mostrat com un col·leccionista amb un veritable interès per les antiguitats que oferia la desapareguda ciutat —en un proper treball tenim intenció d'aprofundir sobre ell i les seves investigacions. L'escrit de Villanueva també és d'un gran interès perquè fa referència a un "sujeto" que recull monedes a la zona. Si aquest fos Maranges, per les dates no ho hauria de ser ja que morí a Sant Joan de Palamós el 1804 —tot i que fou enterrat a l'escalenca església de Sant Pere (ADG l'Escala: O3/159)—, però com que va ser tan sols tres anys abans també podria ser que la seva memòria fos recent; llavors hauríem de deduir que el seu prestigi com a col·leccionista era molt escàs, atès que el terme utilitzat és quasi despectiu. Igualment, Villanueva (1851: 27) ens informa, en un segon fragment, dels contactes que Manuel Romeu mantenia amb d'altres erudits del país, amb els quals arribà a intercanviar materials que havia recollit al jaciment, que també transcrivim pel seu interès: "Es extraño que no se hallo en todo aquel terreno inscripción alguna romana o Griega. Tres solamente romanas halló estos últimos años el citado P. Fr. Manuel Romeu, las cuales remitió a varios literatos de Cataluña [...] el padre fray Juan Izquierdo de la orden de San Agustín en Barcelona [...]. Esta en el real monasterio de canónigos Premonstratenses de las Avellanas [...]. Fue regalada a Mariano Pou, de la ciudad de Mataró."

En definitiva, al contrari que Maranges, Manuel Romeu sí que responia al típic erudit il·lustrat que mantenia contactes i intercanviava informacions i objectes amb d'altres per tal d'avançar amb els seus estudis. Fins i tot, l'oferiment d'una làpida al monestir de les Avellanes al pare Pasqual, sembla indicar que mantenia contactes amb l'Acadèmia de Bones Lletres o, si més no, amb algun dels seus membres més destacats, atès que només podem explicar aquesta donació per la intercessió de Josep Maria de Vega i de Sentmenat (Cervera 1754-íd. 1831), que estava molt unit per llaços d'amistat amb els membres més destacats d'aquesta comunitat (Velasco 2011: 71; Almagro 1947: 184). Tot al contrari, per a Josep de Maranges i Marimon l'oferiment d'antiguitats recol·lectades al jaciment emporità fou un mitjà habitual d'iniciar amb bon peu una relació social. Això es veia afavorit per la proximitat del jaciment d'Empúries on si bé no hem pogut comprovar que tingués terres —plausible atès que posseïa propietats a la rodalia, com ja hem vist— sempre hi podia accedir mercès a les bones

relacions que mantenia amb la comunitat, més encara quan el seu oncle en fou prior a la dècada dels seixanta d'aquell segle. A més, aquesta relació no es perdé amb la desaparició de Jaume Maranges, ja que es mantingué el contacte entre Josep i la comunitat servita fins ben entrat el segle xx, atès que en una data tan tardana com el desembre del 1801 aquesta s'obliga a celebrar quatre festes a l'any per a ell i els seus successors (ADG Servites: F). De fet, cal dir que aquesta forma d'actuar, oferir antiguitats per atreure's l'elit política i intel·lectual del país, no era un cas únic, sinó força habitual arreu del país. Per exemple, l'any 1771 el bisbe de Sogorb trameté diversos objectes i monedes antigues procedents de Sagunt a la Reial Acadèmia de la Història, que li havien estat donats com a regal. Igualment a la mateixa ciutat, anys després, Enrique Palos i Navarro obtingué el nomenament d'alcalde de la població i conservador d'antiguitats de Sagunt mercès al seu oferiment de destinar una part dels recursos locals a la conservació del jaciment (Díaz 2007: 195 i 211; Maier 2003: 444).

Com s'ha pogut observar, Josep Maranges i Marimon intentava consolidar la seva creixent posició social mitjançant l'obtenció d'un títol nobiliari ja des de mitjan anys seixanta. Si l'accés a la matrícula de la Reial Companyia de Barcelona li havia obert una òrbita mundana, el següent pas era obtenir el seu reconeixement dins d'aquesta esfera social. En aquest punt l'erudició i el col·leccionisme, fruit del seu fàcil accés a les antiguitats procedents d'Empúries, havien de ser el mitjà a utilitzar per ésser acceptat en la restringida i culta acadèmia barcelonina. Aquesta actuació, a més, es veia afavorida pel fet que dins d'aquesta entitat ja havien sorgit els primers estudis relatius a l'antiga ciutat d'Empúries. En concret, cal esmentar el fins ara quasi inèdit treball del destacat membre de l'Acadèmia Literària Ramon Dalmases i Vilana (1700–1740) sobre aquesta ciutat pel seu caràcter primerenc, de maig de 1730. Aquest treball era una recopilació de les dades que sobre aquesta antiga polis donaven diversos historiadors: Ambrosio de Morales, Lluís Pons de Icart, Florian de Ocampo, Jerónimo Zurita, Tit Livi, Plini, Jeroni Pujades, per esmentar-ne només uns quants. És a dir, tot i que no aporta noves informacions i cau en algun greu error, del qual però no en té l'exclusiva, com el de situar el primer establiment grec a les Medes, datar la fundació de la ciutat en l'any 547 aC, o fer referència a un suposat setge d'Anníbal l'any 228 aC, té el mèrit de ser un primer estat de la qüestió breu i clar, on s'hi endevina un cert esperit crític propi de l'època (ARABLB Lligalls: 14/45). I, amb un caràcter més extens, profund, acadèmic i acabat —que responia al nou caràcter adquirit per l'Acadèmia de Bones Lletres després d'obtenir el patronat regi—, trobem el treball de l'erudit i polític Josep de Vega i de Sentmenat, *Disertación sobre las colonias de los griegos en Cathaluña* (ARABLB Lligalls: 2/7). Aquesta també és una obra erudita en què es recopilaven diverses notícies sobre l'antiga Empúries. Les seves referències provenen de múltiples obres, ja fossin clàssiques o d'autors més propers com Pujades, Pere de Marca, Manuel Marcillo, Enrique Florez, els germans Mohedano —que eren citats amb assiduitat— o Josep

Finestres. Malauradament, no mostrà cap interès per les restes arqueològiques de l'antiga ciutat, de manera que aquest treball no deixa de ser una simple mostra d'erudició acadèmica (Almagro 1951: 168; Ainaud 1974: 1-4). El conjunt del treball té bàsicament un caràcter de recull historiogràfic, que només abandona en comentar dues inscripcions emporitanes, una bilingüe ja citada per autors anteriors (Pujades 1609: 148v) i l'altra dubtosa, que ell considera original, malgrat que Josep Finestres (1762: 302) —que era la font principal per temes epigràfics a l'època en què Sentmenat escrigué el seu treball— dubtava de la seva autenticitat, com així s'ha pogut comprovar posteriorment (Almagro 1948: 86-87). Ara bé, allò que s'hi destaca no són les noves aportacions sinó l'esperit crític i la voluntat de destriar allò verídic del que fou simple invenció d'autors anteriors, com era lògic d'esperar d'un treball fruit de l'erudició il·lustrada (Graells 2011: 104).

Pel que fa al *Compendio*, creiem que la seva redacció fou el resultat del coneixement que Josep Maranges tenia de l'atractiu que l'antiga Empúries provocava en aquests cercles erudits. Molt possiblement, fou redactat originalment com una mena de discurs d'entrada a l'Acadèmia, si ens atenim als esquemes d'aquestes disquisicions fetes per Campabadal (2006: 85), circumstància que cal dir que mai no s'arribà a produir. Això no vol dir que Maranges tingués coneixement directe del citat estudi de Vega i Sentmenat. Que Maranges només citi una de les dues inscripcions esmentades per Sentmenat, la falsa, i que alhora en publiqui una d'autèntica a l'inventari de béns oferts al príncep —mèrit que cal reconèixer-li (Almagro 1947: 177)—, denota clarament que aquest autor no tenia cap mena de coneixement de l'obra del seu predecessor. Alhora, i això és molt pitjor, demostra que no havia llegit correctament Pujades. Ara bé, allò que, segurament, sí que havia arribat a Maranges fou la notícia que era un tema atractiu i discutit dins d'aquests cercles. Però, per comprovar això el primer que hem de fer és detallar quan fou escrit l'esmentat *Compendio* i en quin context.

El *Compendio*, malgrat les seves limitacions, a primer cop d'ull és un treball força correcte i acabat, si no serien incomprensibles els elogis que en féu Ripoll (1968: XIII): "En el estilo barroco de Marañas, lleno de incisos, en sus generalizaciones, no podemos ver un testimonio de la gran escuela historiográfica española ni de la poderosa corriente cultural llegada de Europa en su tiempo, sino la forma de escribir y entender la historia de un individuo de la clase noble cultivada que conocía y leía los grandes cronistas de los siglos xvii i xviii." És a dir, el treball malgrat les seves mancances presenta elements que li donen un valor que ha facilitat que encara sigui utilitzat per la investigació moderna o que, a mitjan segle xx, hom decidís fer-ne una reedició facsímil. Però, ¿quins són aquests elements que li han permès superar el contemporani treball de Vega i Sentmenat sobre el mateix tema, que fins a l'actualitat ha restat inèdit i quasi desconegut fora de petites referències? En primer lloc, perquè es tracta de la primera monografia publicada sobre el jaciment, la qual cosa obligava els futurs estudiosos a consultar-la i tenir-la en compte.

I, en segon lloc, i en aquest punt Maranges supera Vega i Sentmenat, el fet que en el treball es fa per primer cop una descripció de les restes de l'antiga ciutat que encara eren visibles i s'esmenten diverses troballes arqueològiques. En definitiva, allò que ens resulta atractiu i original de l'obra de Maranges (1803: 67) és la importància que dona a les restes conservades, que coneixia de forma directa mercès a les seves sovintejades excursions al jaciment.

Quant a les fonts documentals utilitzades, que Maranges esmenta majoritàriament en conjunt al final del seu treball, són diverses i escadusseres. Tot i que diu haver utilitzat Antonio Agustín, Jeroni Pujades, Feliu de la Penya, etc., no diu res d'autors relativament recents com Finestres o, i això ja és més greu, Pere de Marca. Alhora, fa un ús limitat dels clàssics, en concret de Livi, que sembla que només li era conegut per referències d'autors posteriors com Pujades. Tanmateix, com ja hem avançat, aquesta lectura de Pujades sembla que fou deficient i superficial, si no serien incomprensibles els errors i les contradiccions en què sovint cau. Per exemple, Maranges dedica una gran part del seu treball a parlar de la destrucció de la ciutat per part de l'emperador Trajà. Aquesta llegenda, malgrat que Almagro (1951: 163) indica que l'origen és del cronista Francesc Diago, en realitat és esmentada pel seu contemporani Pujades (1609: 175v), com molt bé ja va indicar fa més d'un segle Botet (1879: 49). Concretament, es diu al text que s'agafa d'una font anterior, el bisbe de Girona, possiblement Joan Margarit, però que és una llegenda que en la seva època estava estesa entre la població. De fet, el mateix Pujades no li dona veracitat, ja que arriba a afirmar que no sap si són contes de velles, perquè tenia constància que la ciutat continuà existint amb posterioritat al principat de Trajà. Una segona mostra d'aquesta dependència de Pujades i, alhora, de la seva lectura errònia, la trobem en els comentaris que dedica a estudiar l'origen històric de diversos topònims de la zona. Per exemple, cal destacar l'atenció que dedica al topònim 'Gordell' —l'actual turó de Sant Martí— que definiria el lloc on els emporitans tancaven les seves dones quan marxaven a comerciar i que en català hauria acabat donant lloc a la paraula 'bordell', que és clarament deutor d'aquest autor (Maranges 1803: 9; Pujades 1609: 46v). Igualment, segueix la mateixa tònica amb el topònim 'Montgó', que considera que prové del llatí 'Mons Jovis'; amb el de l'Escala, que provindria d'un suposat setge fet pel cartaginès Anníbal (Maranges 1803: 17; Pujades 1609: 51v-2), i amb l'afirmació que fa respecte al fet que originalment la ciutat d'Empúries, abans de la vinguda dels grecs, s'anomenava Alba (Maranges 1803: 1; Pujades 1609: 45). No obstant això, aquesta no és l'única font de les seves disquisicions etimològiques, atès que quan fa referència al topònim 'les Corts', que per a Maranges vol indicar el lloc de reunió per tractar els temes jurídics (Maranges 1803: 4), en aquest cas clarament la font no és Pujades. En primer lloc, perquè aquest refusava aquesta identificació —parlant en general per tot Catalunya— ja que considerava que derivava del llatí 'curtis' que significa alberg o cort. I, en segon lloc, perquè aquesta dissertació es trobava en la part de l'obra de Pujades que quedà inèdita fins ben entrat

el segle XIX (Torrent 1962: 53-54), excepte, i això s'ha de destacar, per a alguns membres de l'Acadèmia de Bones Lletres que posseïen còpies manuscrites del text (Miralles 2010: 44 i ss). En conseqüència, cal entendre que en aquest topònim, com d'altres com 'Armadas' [Ermedàs], Maranges devia recopilar històries locals que anaven de boca en boca. En definitiva, en l'ús de les fonts bibliogràfiques el treball de Maranges es mostra molt inferior al de Sentmenat i presenta importants mancances fruit d'una lectura poc atenta, que no devia passar desapercebuda als erudits de l'Acadèmia de Bones Lletres i els devien semblar imperdonables, tot i les virtuts arqueològiques del treball, atès que aquests estaven més interessats a realitzar un estudi crític dels textos que no a fer una recerca arqueològica del jaciment. A més a més, el desconeixement de la part no publicada de l'obra de Pujades devia resultar un element decisiu en el menyspreu que els principals membres de l'Acadèmia degueren mostrar cap a Maranges, perquè denotava d'una manera clara que no formava part del seu grup, ja que no l'havia pogut consultar. I això malgrat que el comte de Darnius, a qui havia ofert diversos objectes en regal, en posseïa un exemplar manuscrit (Miralles 2010: 45).

Però, ¿per què s'ha de relacionar l'origen del *Compendio* amb un discurs acadèmic que mai no s'arribà a llegir? Doncs, per diversos motius que a continuació detallarem. El 18 de febrer de 1786, Diego González Garay, agent de Maranges a la Cort, li escrigué amb els següents termes: "Esta va de aviso para q[u]e v[uesa] m[erced] reciba el Resumen y descripcion de la antiquissima Ciudad de empurias (o tratadito que v[uesa] m[erced] llama) q[u]e remito tambien esta noche por el correo, este v[uesa] m[erced] con cuidado que no se pierda" (AFL 18/2/1786). I, efectivament, l'obra no es va perdre, atès que quatre anys després l'infatigable viatger il·lustrat Francisco de Zamora ([1973]: 361) anota al seu diari: "De esta ciudad [de Ampurias] formó un corto discurso Don José de Maranges, vecino de La Escala, el cual copiamos y se hallará en nuestra colección." És a dir, tenim constància que Maranges va dur a Madrid en el seu viatge de l'any 1785 un manuscrit que seria un primitiu esborrany de l'obra que va publicar divuit anys més tard. En concret, al contrari d'allò que hom ha afirmat, sembla que mai no en féu donació a la Cort, perquè l'esmentat tractat no és citat entre la multitud d'objectes que Maranges (1803: 77) oferí al futur Carles IV. Tanmateix, com hem vist, el manuscrit no retornà un cop Maranges marxà de Madrid, la qual cosa resulta, com a mínim, sospitosa. Per quin motiu l'escrit no retornà amb ell? Per trobar una explicació satisfactòria s'ha de remarcar un fet cabdal: que el text no fou presentat amb la col·lecció d'antiguitats, sinó que va quedar a mans del seu agent, sense arribar a les mans del príncep d'Astúries, a qui Maranges va fer donació de la col·lecció, o de Floridablanca, que fou qui respongué de forma oficial. L'única sortida a aquest atzucac és plantejar que el manuscrit es va quedar a Madrid perquè algun prestigiós intel·lectual del cercle cortesà, de forma privada, el corregís per mirar de millorar-lo.

El "Tratadito", tal com el defineix el mateix Maranges, se subjecta formalment al patró d'un discurs

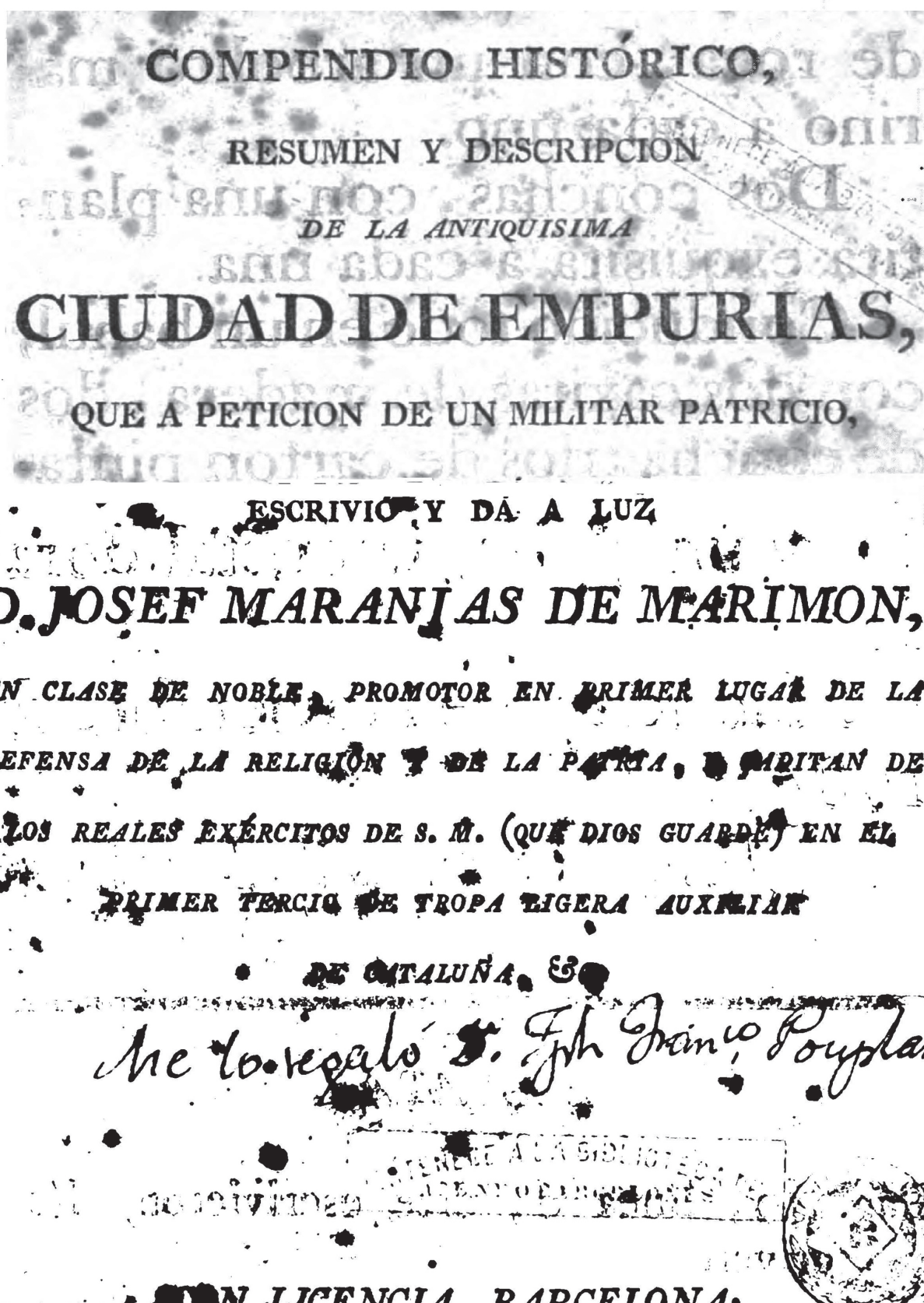

Figura 4. Portada del *Compendio* de Maranges. Aquest exemplar, avui a la Biblioteca de l'Ateneu de Barcelona, prové d'una donació o compra de vell. Es pot apreciar la nota hològrafa de l'anònim propietari: "Me lo regaló D[o]n Fran[cis]co Pouplana." Diferents branques dels Maranges i els Pouplana mantingueren una estreta relació social i de parentiu al llarg del segle XVIII.

de recepció per la dignitat que esperava rebre: la Inspecció General d'Antiguitats o la seva entrada a la Real Academia. La seva extensió i la recopilació de fonts per a la seva redacció fan possible que l'obra fos escrita molt abans de l'agost de 1785, que és quan l'erudit empordanès mogué l'assumpte de la seva expedició a la Cort. El secretari d'Estat escrigué la seva resposta el 30 de setembre i Maranges féu entrega de la col·lecció el 20 de novembre. És obvi que en cinquanta-un dies el nostre prohoms no escrigué i donà forma a la seva obra, més encara quan prou ocupat devia estar preparant el viatge i decidint quins objectes donaria al príncep. A més, a aquest lapse de temps cal restar-hi la demora en arribar a l'Escala de la missiva sortida del Real Sitio de San Ildefonso. En conseqüència, si s'accepta que la seva primera redacció és anterior a l'estiu de 1785, cal suposar que s'havia d'haver redactat per a una ocasió anterior al perible cortesà. I quina millor ocasió hi podia haver sinó que la dissertació fos destinada al món acadèmic. A més, el text del *Compendio* conté un seguit d'elements que permeten sospitar que anava adreçat a un públic barceloní i, més concretament, a promoure les simpaties de destacats membres de l'Acadèmia de Bones Lletres. Així, en parlar del curullament del port d'Empúries, per tal de ser entès pels seus possibles lectors, Maranges (1803: 10) féu servir un exemple proper: "Esta razón, que en los naturalistas no admite duda, con igual proporción la vemos verificada en nuestra Barceloneta, pues quando domina el mar de levante, se adelanta aquella tanto, quanto este se retira." Certament, l'ús d'aquesta comparació no pot ser casual, atès que només és comprensible per un habitant de la ciutat comtal. La "nostra" Barceloneta, ¿de qui ha de ser, si no dels barcelonins?

Aquest intent d'agradar a un públic barceloní s'observa també en els diversos esments que es fan a personatges importants de la vida social i cultural de la capital catalana, sovint introduïts en el text amb calçador (Maranges 1803: 13-4). Cal destacar la referència feta a la casa de Cortada, a la qual pertanyia el ja esmentat baró de Maldà. Possiblement, aquesta no es deu al contacte primerenc que la família Maranges tingué amb aquest noble barceloní, sinó al parentiu familiar que mantenia amb Josep Maria Vega i de Sentmenat, que com hem vist era un destacat membre de l'Acadèmia (Campabadal 2006: 97). També cal destacar l'esment explícit al seu senyor jurisdiccional en tant que habitant de l'Escala, el duc de Medinaceli; o el fet al marquès d'Aguilar, Domènec de Margarit de Negrell (1687-1777), senyor del castell de la Garriga (Maranges 1803: 24), família amb la qual els Maranges es trobaven força vinculats per motius econòmics (Güell 2011: 474). En definitiva, tots aquests elements ens indiquen clarament que la redacció original del *Compendio* anava adreçada a un públic barceloní molt determinat. Malauradament per a Maranges, aquesta tàctica no assolí l'objectiu desitjat, perquè mai no l'arribà a llegir davant de l'Acadèmia. De fet, aquesta opció ja es devia haver abandonat en el moment de fer el viatge a Madrid. Ja s'ha vist que el 1786 esmenta uns "maledicientes émulos" que hem associat als cercles acadèmics

barcelonins. És a dir, l'Acadèmia de Bones Lletres i, de retop, l'alta societat barcelonina li havia tancat les seves portes i s'interposà en les seves aspiracions cortesanes. Creiem que una mostra clara d'això és la repetició de la queixa genèrica a uns suposats crítics en el poema introductori que féu al *Compendio* el prevere de l'església de Sant Pere de l'Escala Miquel Aloy, en què s'esmenta uns desconeguts entesos que no entenen: "Mas dixera, pero temo, que no diga algun bendito de aquellos, que no distinguen, y presumen de entendidos: Que la pasión me gobierna, que alabo por el cariño, que a tu amada esposa tengo, a ti, Amigo, y a tus hijos." Sens dubte, una crítica gens dissimulada a aquells que s'havien oposat a les seves pretensions d'obtenir una posició social en base als seus estudis.

Com a conclusió

En vista del conjunt de dades exposades, resulta evident que darrere la redacció i publicació del *Compendio* s'hi trobava més un interès personal per obtenir un ascens social que no pas una veritable voluntat d'estudiar les antiguitats d'Empúries. No es pot negar que Maranges devia tenir un cert interès per les troballes procedents d'aquest jaciment, d'altra manera resultaria incongruent que hi dediqués prop de quaranta anys. No obstant això, l'ús que en féu per mirar d'obtenir prebendes i el caràcter poc organitzat de la col·lecció oferta, on es barrejaven objectes arqueològics i meravelles naturals, denoten una escassa formació. A la pràctica, aquesta barreja era més pròpia de les col·leccions de segles anteriors, les conegudes cambres de les meravelles, que no pas de la d'un il·lustrat amant del món clàssic.

Quant a les peticions realitzades per Maranges, els fets exposats permeten un judici crític de l'estratègia duta a terme l'any 1785. Sens dubte, la presència del duc de Medinaceli a l'entorn reial ofería un moment idoni, però el plantejament dels favors que es pretenien era massa dispers, ja que seguia dos expedients diferents. D'una banda, trobem la donació de la col·lecció d'antiguitats a canvi de ser nomenat inspector general d'antiguitats. Com ja s'ha fet esment, aquesta no era una actuació estranya. Per exemple, ja el 1783 Floridablanca havia encarregat a Fernando José López de Cárdenas, rector de Montoro i membre de les reials acadèmies de Bones Lletres de Sevilla i de la Història de Madrid, l'estudi dels jeroglífics rupestres de la serra de Fuencaliente. I, a més, aquesta no fou l'única missió arqueològica tutelada per Floridablanca. Cal, però, no oblidar que hi havia un abisme intel·lectual entre Maranges, que ni tan sols podia acreditar formació universitària, i d'altres estudiosos de les antiguitats que, com Cárdenas, tot i ser agents perifèrics gaudien d'un sòlid prestigi. Alhora, hauria d'haver estat conscient de la seva oferta i de la mercè que sol·licitava: ser nomenat ni més ni menys que inspector general d'antiguitats del regne. No cal oblidar que picava la porta del Rei Arqueòleg, que havia estat el principal promotor de l'excavació de Pompeia. Per magnífic que pogués ser el tresor emporità ofert, difícilment podia impressionar a un monarca que havia gaudit de la riquesa de les

col·leccions pompeianes. Un camí diferent seguí la pretensió que el seu fill fos admès com a cadet en un regiment. En aquest cas, el mèrit al·legat res tenia a veure amb l'antiquària. Ara foren les obres públiques que dugué a terme durant els seus mandats com a batlle comtal d'Empúries i l'Escala. Possiblement, la recerca d'una patent de cadet per serveis a la monarquia en alguna mesura fou influïda pel precedent empordanès de la nova població de Sant Miquel de Colera, si s'adoba amb l'afició per les antiguitats d'un dels seus protagonistes. En definitiva, el gran error de Maranges fou la dispersió i la manca d'una visió global de la situació. Si l'excusa que li havia permès posar un peu a la Cort era la passió de Carles III i del seu primer ministre Floridablanca per l'arqueologia, aquest i tan sols aquest havia de ser el seu cavall guanyador. No havia estat convidat per parlar de les seves glòries com a edil d'un llogarret que, a més, no era ni de reialme. Possiblement, haver sol·licitat com a únic favor per l'oferiment de la col·lecció la concessió d'una patent de cadet per al fill, hauria estat un objectiu molt més assequible. L'atorgament de la mercè des de la Cort ja hagués posat en valor la seva tasca antiquària, perquè hàbilment utilitzada, podria haver estat la clau que obrís la porta del món cultural barceloní. Seria dins d'aquest context quan la publicació del *Compendio* hagués pogut ser l'eina ideal per a una perfecta apoteosi de reconeixement a un personatge que fins aleshores la seva màxima brillantor intel·lectual havia estat ser oficial de ploma en una notaria provinciana. El fet que Maranges deixés el manuscrit de l'obra a Madrid, amb tota seguretat per ser corregit, demostra que el treball en aquestes dates encara tenia aquesta funció, però com que no va obtenir les gràcies sol·licitades quedà oblidat durant un temps. Llavors, quin sentit tenia la seva tardana publicació? Tot i que per al nostre protagonista els resultats del viatge a la Cort foren escassos, el "Tratadito" corregit no fou una mala inversió, com constataria el seu autor ben aviat. L'any 1790 li serví per contactar amb el viatger il·lustrat i, no ho oblidem, alt càrrec de l'administració borbònica a Catalunya, Francisco de Zamora. Aquest llegí el treball i el trobà prou interessant com per fer-ne una còpia. És a dir, finalment el *Compendio* es mostrà com una bona eina per atreure l'atenció del món erudit i il·lustrat. Per això, Maranges es decidí a publicar-lo a principis del segle XIX, aprofitant un context social favorable, quan ja havia obtingut la desitjada condició de noble. Així el llibre esdevenia un magnífic mitjà per esbombar arreu l'assoliment de la "hidalguia" a través dels mèrits militars.

Documentació

- ACA Arxiu de la Corona d'Aragó
Expedients de la Reial Audiència de Catalunya
- ADG Arxiu Diocesà de Girona
 - a) Arxius parroquials dipositats: Sant Pere de l'Escala, Santa Maria de la Bisbal i Santa Maria de Vilabertran; amb indicació alfanumèrica de si és un llibre de bateigs (B), matrimonis (M) o òbits (O) i l'ordinal del volum de la sèrie.
 - b) Arxiu incorporat del convent de frares servites de Santa Maria de Gràcia d'Empúries. Com que és un fons sense signatura alfanumèrica se cita el nom del volum abreujat: Fundacions, 1750-1823 (F), Professions, 1697-1834 (P), Resolucions capitulars, 1751-1833 (Rc).
 - c) Fons episcopals: Beneficis i Visites Pastorals.
- AFL Arxiu Familiar Llobet
Papers dels Maranges sense catalogar. Els oficis apareixen esmentats per la data. Les certificacions pel segell l'any i el segell. D'altres document es conceptuen de forma sintètica.
- AFM Arxiu Familiar Maranges
Arbre genealògic del Patrimoni Can Maranges de l'Escala.
- AGMS Arxiu General Militar de Segòvia
Fons de la 1a Secció (Personal) amb signatura alfanumèrica de l'expedient.
- AHG Arxiu Històric de Girona
Fons de les notaries públiques de Figueres i Torroella de Montgrí, amb el seu respectiu número de registre i foliació si n'hi ha.
- ARABLB Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona Secció Lligalls, descrit per número d'unitat i document.

Lluís Buscató i Somoza

Doctor en història.
Servei de Monuments de la Diputació de Girona.
llbuscato@ddgi.cat

Pablo de la Fuente

Doctor en història.
Katedra Historii i Kultury Krajów Języka Hiszpańskiego KUL
pdelafuente@uoc.edu

Rebut: 15-01-2013

Acceptat: 20-03-2013

Bibliografia

- AINAUD, J. (1974). La Disertación de Joseph Vega i Sentmenat i altres notes sobre Empúries. A: *Miscelánea arqueológica. XXV Aniversario de los cursos de Ampurias (1947-1971)*. Diputació de Barcelona. Barcelona: 1-4.
- ALBERT, L. (1961). Los Maranges de la Escala. *Canigó*, 81: 10-12.
- ALMAGRO, M. (1947). Inscripciones ampuritanas. *Annales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. II: 174-208.
- ALMAGRO, M. (1948). Inscripciones ampuritanas. *Annales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. III: 36-88.
- ALMAGRO, M. (1951). *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*. Diputació de Barcelona. Barcelona.
- ALMAGRO, M. (1952). *Las inscripciones ampuritanas griegas, ibéricas y latinas*. Diputació de Barcelona. Barcelona.
- ALMAGRO-GORBEA, M. (2010). De Pompeya a Palanque: la arqueología ilustrada y la corona de España. *Reales Sitios*, 183: 28-49.
- ALMIRANTE, J. (1869). *Diccionario militar, etimológico, histórico, tecnológico, con dos vocabularios francés y alemán*. Depósito de la Guerra. Madrid.
- ÁLVAREZ, J. (2001). *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*. Real Acadèmia de la Història. Madrid.
- AMAT, R. (ed. M. Aritzeta). *Miscel·lània de viatges i festes majors*. Ed. Barcino. Barcelona.
- ANTÓN, J. (2000). La historiografía catalana del siglo XVIII. Luces y sombras de un proyecto ilustrado y nacional. *Revista de Historia Moderna*, 18: 289-310.
- BALAGUER, V. (1852). *Recuerdos de Viaje*. Antonio Brusi. Barcelona.
- BALAGUER, V. (1885). *Historia de Cataluña y la corona de Aragón*. Madrid.
- BOLAÑOS, M. (1997). *Historia de los museos en España*. Trea. Gijón.
- BOTET, J. (1879). *Noticia histórica y arqueológica de la antigua ciudad de Emporion*. Imprenta de Alejandro Gómez Fuentenebro. Madrid.
- BOTET, J. (1908). Data aproximada en que'ls Grechs s'establiren a Empories y estat de la cultura dels naturals del país al realitzar-se aquell establiment. *Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 27 de dicimbre de 1908*. Girona.
- BUSCATÓ, L., PONS, L. (2005). La troballa del mosaic d'Ifigènia i l'escalenc Francesc de Maranges i Juli. *Revista de Girona*, 229: 44-47.
- BUSCATÓ, L., DE LA FUENTE, P. (2009). Por un puñado de sestercios. Regalismo y arqueología en el siglo XVIII. *Tiempos Modernos*. 19/2.
- CALLAGHAN, W. (1989). *Iglesia, poder y sociedad en España*. Nerea. Madrid.
- CAMPABADAL, M. (2006). *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII. L'interès per la història, la cultura i la llengua catalanes*. Abadia de Montserrat. Barcelona.
- CONGOST, R. (1997). De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840). *Recerques*, 35: 51-72.
- DE LA FUENTE, P. (1998). *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*. Ajuntament de Roses. Roses.
- DE LA FUENTE, P. (2001). Les portes de la Nova Rhode: voluptas, necessitas & commoditas a la Roses cincentista. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 34: 361-377.
- DE LA FUENTE, P. (2006). *La fundació de Sant Miquel de Colera. Història del naixement de la carolina empordanesa*. Ajuntament de Colera. Colera.
- DE LA FUENTE, P. (2009). Tropas regulares catalanas en la Guerra del Francés: migueletes y somatenes. *Cuadernos del Bicentenario. Foro para el Estudio de la Historia Militar de España*, 7: 73-98.
- DIAGO, F. (1603). *Historia de los victoriosísimos condes de Barcelona*. Imprenta de Sebastian de Cornelles. Barcelona.
- DÍAZ-ANDREU, M., MORA, G., CORTADELLA, J. (coords.) (2009). *Diccionario histórico de la arqueología en España*. Marcial Pons. Madrid.
- DÍAZ, A. (2007). Morvedre en los inicios de la arqueología española. Alonso Cano y las monedas enviadas a la Real Academia de la Historia en 1771. *ARSE*, 41: 187-216.
- ENCISO, L. M. (1990). *Las sociedades económicas y el reformismo borbónico en el siglo XVIII. Carlos III y la Ilustración*. Real Sociedad Económica Matritense de Amigos del País. Madrid: 187-230.
- FERNÁNDEZ, F. (1989). *Carlos III y el descubrimiento de Herculano, Pompeya y Estavía*. Universidad de Salamanca. Salamanca.
- FINESTRES, J. (1762). *Sylloge Inscriptionum Romanarum que in Principatu Catalauniae uel exstant uel aliquando exstiterunt notis et observationibus illustratarum*. Antoniam Ibarra viduam. Cervera.

- FLUVIÀ, A. (1991). Els senyors del castell d'Albons. *Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·logia*, 2: 29-32.
- GRAELLS, R. (2011). Félix Cary, la Dissertation sur la fondation de la ville de Marseille i l'inici dels estudis sobre la colonització grega a Occident (segle XVIII). *Pyrenae*, 42: 101-122.
- GÜELL, M. (2011). *Els Margarit de Castell d'Empordà. Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*. Fundació Noguera. Barcelona.
- IRLES, M. (1997). Italianos en la administración territorial española del siglo XVIII. *Revista de Historia Moderna*, 16: 157-176.
- LLOBET, S. (1989). Notes per a una biografia d'en Josep de Marañas i de Marimon primer historiador-arqueòlge d'Empúries. *Fulls d'Història Local*, IV: 25-36.
- LÓPEZ, M. (2006). *Patrimonio. La lucha por los bienes culturales españoles (1500-1939)*. Trea. Gijón.
- MAIER, J. (2003). II centenario de la real cédula de 1803. La Real Academia de la Historia y el inicio de la legislación sobre el patrimonio arqueológico y monumental de España. *Boletín de la Real Academia de la Historia*, tomo CC. Cuaderno III: 437-473.
- MAIER, J. (2012). *La Corona y la institucionalización de la arqueología en España. De Pompeya al nuevo mundo. La corona española y la arqueología en el siglo XVIII*. Real Academia de la Historia. Madrid: 333-360.
- MALDONADO, R. (1980). La casa de Treviño en Ciudad Real. *Cuadernos de Estudios Manchegos*, 10: 73-108.
- MIRALLES, E. (2010). *La Corónica universal del Principado de Cataluña de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- MORA, G. (1998 a). Les col·leccions arqueològiques i la figura del col·leccionista. *Cota Zero*, 14: 118-124.
- MORA, G. (1998 b). *Historias de mármol. La arqueología clásica española en el siglo XVIII*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid.
- MORALES, F. (2002). Comerciantes de matrícula de Barcelona. Su acceso a las dignidades nobiliarias del Principado de Cataluña 1735-1835. *Hidalguía*, 292-293: 561-596.
- NOLLA, J. M., S SAGRERA, J. (1995). Ciuitatis impuritanae coementaria. *Les necròpolis tardanes de la neàpolis*. Universitat de Girona. Girona.
- PADROSA, I. (2009). *Diccionari biogràfic de l'Alt Empordà*. Diputació de Girona. Girona.
- PAPÍ, C. (2008). *Aureliano Ibarra y la Alcudia: una mirada a la arqueología del XIX*. Universitat d'Alacant. Alacant.
- PUJADES, J. (1609). *Corónica universal del Principat de Cathalunya*. Casa de Hieronimus Margarit. Barcelona.
- RAHOLA, C. (1923). *Vides heroiques*. Tallers Gràfics de la Casa d'Assistència i Ensenyament. Girona.
- RIPOLL, E. (1968). *Compendio histórico resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias* (edició facsímil i comentari). Diputació de Barcelona. Barcelona.
- RODRÍGUEZ, D. (1989). *Barroco e Ilustración en Europa*. Historia16 (Historia del Arte, 33). Madrid.
- SOLÀ, A. (2008). Impressores i llibreteres a la Barcelona dels segles XVIII i XIX. *Recerques*, 56: 91-129.
- VELASCO, A. (2011). *Jaume Pasqual, antiquari i col·leccionista a la Catalunya de la Il·lustració*. Universitat de Lleida. Lleida.
- VILLANUEVA, J. (1851). *Viaje literario a las iglesias de España*. Real Academia de la Historia. Vol. XII. Madrid.
- WULFF, F. (2003). *Las esencias patrias. Historiografía e historia antigua en la construcción de la identidad española (siglos XVI-XX)*. Crítica. Barcelona.
- ZAMORA, F. (1973 edició a cura d'Antoni Pladevall). *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona.